

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Києво-Могилянська академія”
Факультет гуманітарних наук
Кафедра історії

Магістерська робота
Освітній ступінь – магістр

На тему: “Творення «нової радянської жінки» в єврейській періодиці УСРР
1920-х рр.”

Виконала: студентка 2-го року навчання,
спеціальності: 032 “Історія та археологія”
Освітньо-наукової програми «Юдаїка»
Стеценко Марина Володимирівна

Науковий керівник: Гірик С.І.,
кандидат історичних наук

Рецензент: Гавришко М.І., к.і.н.

Магістерська робота захищена з оцінкою _____

Секретар ЕК _____ “ _____ ” _____ 2022 р.

Київ - 2022

ЗМІСТ

Вступ.....	1
Розділ 1. Історіографія та джерельна база.....	7
1.1. Історіографія	7
1.2. Джерельна база.	18
Розділ 2. Способи та методи формування узагальненого образу «нової радянської жінки» в пресі	19
Розділ 3. Пріоритетні тематичні напрямки в єврейській пресі, спрямовані на формування «нової радянської жінки»	33
3.1. Виробнича пропаганда.	36
3.2. Політична агітація.....	39
3.3. Антирелігійна пропаганда.....	42
Висновки	48
Список використаних джерел та літератури.....	51
1. Джерела.....	51
2. Література.....	53

Декларація академічної доброчесності

Студентки НаУКМА

Я, Стеценко Марина Володимирівна, студентка 2-го р.н. навчання факультету гуманітарних наук, спеціальності: 032 «Історія та археологія»

адреса електронної пошти: maryna.stetsenko@ukma.edu.ua

- підтверджую, що написана мною магістерська робота на тему «Творення «нової радянської жінки» в єврейській періодиці УСРР 1920-х рр» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1-3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомена;

- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;

- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unicheck;

- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

Дата та підпис

15.06.2022

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає в тому, що воно знаходиться в декількох площинах.

По-перше, це дослідження лежить в площині гендерних студій, які носять міждисциплінарний характер і охоплюють не тільки і не стільки соціальну історію, антропологічний та культурологічний аспекти «жіночої історії», але і історію політичну. В 1920-х роках в СРСР «жіноче питання» було також радше політичним, ніж культурним чи соціальним. Радянське політичне вимагало створення політично активного, теоретично підкованого громадянина, який би був щільно інтегрованим в радянську політичну структуру. В кризових умовах економічної та політичної нестабільності покладатися виключно на громадянина було ризиково, тому покладалися ще й на виховання свідомих радянських громадян. Це було пов'язане з необхідністю залучення якнайбільшої кількості учасників і учасниць до формування радянської системи, так і з власне вимогами жінок, які потребували участі не тільки в економічному, але і політичному житті СРСР.

Необхідність залучення якомога більшої кількості людей до побудови нового соціалістичного ладу вимагала просування соціалістичних ідей на якомога ширшу аудиторію, і тут на допомогу приходять політика “коренізації”, яка стосувалась як українців, так і євреїв. Формування радянського ладу потребувало утворення нової ідентичності від представників та представниць усіх національностей, проте для такого формування потрібен був рупор. І таким рупором виступала преса.

Тут дослідження переходить в площину вивчення преси, що є достатньо складним завданням, адже преса не стільки відображала реальність існування радянських людей, скільки ідеалізувала режимні потреби. Публіцистика радянського періоду була орієнтована на стабільний, планомірний та агресивний вплив на переважно неосвічені або малоосвічені прошарки населення. Це та існування цензури значно зменшувало вікно можливостей для публіцистів зображувати реальні потреби населення та

значно розширювало державні можливості тиску та насильницьких змін. А зміни відбувалися в усіх сферах життя — в приватній (це і формування нових гендерних стереотипів і нових уявлень про родину і сімейні зв'язки), в робітничій (активні індустріалізація та колективізація), освітній (ліквідація неписьменності).

Крім того, третьою площиною дослідження є тонке питання взаємодії єврейського та радянського в існуванні єврейської жінки. Цією площиною є вивчення способів і методів формування ідеалу модерної єврейської жінки — політично активної, емансипованої, відірваної від релігійного аспекту власного єврейства.

Мета дослідження — дослідити та проаналізувати форми відображення в радянській єврейській періодиці 1920-х років жіночої тематики.

Для досягнення поставленої мети передбачається розв'язати наступні **завдання**:

1. проаналізувати історіографію та джерельну базу дослідження;
2. дослідити способи та методи формування узагальненого образу “нової радянської жінки” в радянській пресі;
3. виявити пріоритетні тематичні напрямки єврейської періодики, спрямовані на формування «нової радянської жінки».

Об'єктом дослідження виступає єврейська періодика 1920-х років в УСРР. Єврейська преса друкувалась їдишем — мовою, яку фактично призначили мовою “єврейського пролетарія”.

Предметом дослідження є виявлення особливостей відображення жіночої тематики на шпальтах єврейських газет на території УСРР.

Хронологічні межі обмежують період з 1922 року від фактичного утворення СРСР до 1930 року. Верхня межа обумовлена «Великим переломом» Сталіна — початком політики форсованої індустріалізації та колективізації — одним з результатів якого стало закриття відділів по роботі

з жінками та постулювання тези, що єврейське і жіноче питання в Радянському Союзі є вирішеними.

Географічні межі — територія УСРР в 1920-х роках.

Для розв'язання поставлених завдань були використані наступні

методи:

- а) проблемно-хронологічний;
- б) порівняльно-історичний;
- в) системного аналізу;
- г) метод дискурс-аналізу.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

1.1. Історіографія

Радянський Союз зник, залишивши по собі регіональну нестабільність, російський імперіалізм, реваншизм та низку міфів, одним із яких є міф про звільнену від «рабства каструль та половників» радянську жінку. Причому ця радянська жінка була «звільненою» незалежно від її бажання, віку чи національної (але залежно від класової) приналежності. Дослідження появи і розвитку цього міфу в Радянському Союзі та на пост-радянському просторі є одним із складових більш широкого поля гендерних досліджень.

Запропонована робота стосується «жіночої теми» в єврейській пресі 1920-х років, що означає, що воно знаходиться на межі декількох великих тем: дослідження власне «жіночої» історії та дослідження системи преси в 1920-х роках в Радянському Союзі.

В радянський період історія журналістики була невіддільною від історії партії. Це було пов'язано з тим, що журналістика не існувала поза системою партійного контролю в умовах злиття держави та партійного апарату. В такому випадку дослідники в основному описували історію партійної журналістики, часто обмежуючись перерахуванням назв газет та журналів, каналів телебачення та радіо. Висновки ж робилися в межах історії партії, що означає автоматичне «викидання» з поля розгляду дослідників радянського¹ та навіть пострадянського² періодів багатьох аспектів функціонування ЗМІ, таких як, наприклад, форми партійного керівництва чи цензурного контролю.

¹ Очерки истории русской советской журналистики (1917–1932 гг.) / Отв. ред. А. Г. Дементьев. М.: Наука, 1966.

² Кузнецов И. В. История отечественной журналистики (1917–2000). М., 2002; Овсепян Р. П. История новейшей отечественной журналистики: февраль 1917 – начало XXI в. М., 2005

При цьому варто зазначити, що українські дослідники радянської преси³ звертають свою увагу на вплив тоталітарної системи на розвиток та функціонування системи друку

В 1920-х роках єврейські жінки потрапляли в об'єктив двох систем видань — власне системи єврейських видань їдишем та/або партійних видань для жінок російською чи українською мовами, якщо жінка володіла якоюсь мовою, крім їдишу. Ці видання формувалися як частина системи партійних ЗМІ, а отже розвивалися за закономірностями, для неї характерними. Визначаються ці закономірності тоталітарним характером Радянського Союзу як держави, а отже і тоталітарним характером системи партійних ЗМІ — жорстким контролем держави над особистістю, суспільством, освітою, культурою, літературою, мистецтвом та ЗМІ; наявністю фактичного об'єднання «партія-поліція-держапарат»; існуванням цензури⁴.

Історія жіночої преси, на відміну від історії жінок, та історія єврейської преси, як і історія євреїв, в радянські часи практично не досліджувалися. Проте потрібно відмітити, що абсолютного мовчання не було — виходили праці, присвячені публіцистиці⁵ чи біографіям⁶ діячок Жіночих відділів ЦК

³ Животко А. П. Історія української преси / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик. — К.: Наша культура і наука, 1999.

⁴ Єфремов С. О. Вне закона: к истории цензуры в России. // Літературно-критичні статті / С. О. Єфремов ; [упорядкув., передм. і прим. Е. С. Соловей]. — Київ: Дніпро, 1993. С.14-47; Блюм А. В. Советская цензура в эпоху тотального террора: 1929–1953. СПб.: Академ. проект, 2000

⁵ Каравашкова С. В. Публицистика А. М. Коллонтай, И. Ф. Арманд, Л. Н. Сталь, А. И. Ульяновой-Елизаровой в борьбе за укрепление международного рабочего движения. М.: Изд-во Моск. ун-та, 197;

⁶ Зорина Ц.В. Революционерки России: Воспоминания и очерки революционной деятельности российских большевичек. - М., 1983; Литвинов С. А. Н. К. Крупская. Жизнь, деятельность, педагогические идеи. — Киев, 1970

ВКП(б), функціонуванню жіночої преси взагалі⁷. Цікавість дослідників до радянської жіночої преси на пострадянському просторі прокинулася вже у пострадянський період разом із зацікавленістю в соведологічних та гендерних студіях. З'явилися роботи, в яких досліджується історія різних типів видань для жінок, аналізуються процеси формування жіночої аудиторії та механізмів впливу на неї⁸.

Радянська жіноча преса, як рупор радянських гендерних норм та стимул їхнього формування, досліджується європейськими та американськими науковцями і науковицями, такими як Елісон Роулі⁹, Меггі МакЕндрю¹⁰, Лінн Етвуд¹¹ та ін.

⁷ Луцька С. Жіноча преса в УРСР // Сучасність. – 1974. – № 7/8.

⁸ Боннер-Смеюха В. В. Отечественные женские журналы. Историко-типологическое исследование: Дис. ... канд. филол. наук. Ростов-на-Дону, 2001; Сушкова О. М. Періодичні видання для жінок в Україні: динаміка розвитку та концептуальні особливості: Навчальний посібник. Суми, 2009; Коломийцева Е. Ю. Формирование женского универсального журнала в отечественной журналистике XVIII–XX веков: история развития и типологические особенности: Дис. ... д-ра филол. наук. Армавир, 2008; Олійник, Н. (2002). Жіноча преса в Україні: минуле та сучасність. Львів: Незалежний культурологічний часопис «І», 2003, 27; Алферова И. В. «Женский вопрос» в теории и практике большевизма (первое десятилетие советской власти. 1917–1927 гг.): Дис. ... д-ра ист. наук. СПб., 2011; Орлова Т. Українська жіноча преса від минулого до сучасності у світлі історіографії // Вісник історичного факультету. Історія 97 / 2009. С.48-53; Жукова А. Женская пресса как фактор социализации личности: Дис. ...канд. филол. наук. – СПб, 1999; Минаева О.Д. Формирование и развитие системы периодических изданий для советских женщин в 1917-1941гг.: Дис. ... д-ра филологических наук. Москва, 2016.

⁹ Alison Rowley (2005) Spreading the Bolshevik Message? Soviet Regional Periodicals for Women, 1917–1941, *Canadian Slavonic Papers*, 47:1-2, 111-126

¹⁰ Maggie McAndrew (1985) Women`s Magazines in the Soviet Union, in Barbara Holland, ed., *Soviet Sisterhood* (Bloomington: Indiana University Press), 78-115

¹¹ Lynne Attwood *Creating the New Soviet Woman: Women's Magazines as Engineers of Female Identity, 1922–53*. (Studies in Russian and East European History and Society.) New

Набагато краще за жіночу пресу досліджена історія формування «звільненої радянської жінки», «звільнення» якої припало на 1920-ті роки. Радянські автори, що вивчали цю проблему, оперували марксистськими термінами — жіноче питання є політичним і класовим, а не соціальним. Центральними, засадничими ідеями, на основі яких і будувалася гендерна політика на ранніх етапах існування Радянського Союзу, були ідеї Маркса, Енгельса та Леніна, які полягали в тому, що нерівноправність жінки, її «вторинність», економічне та політичне «закріпачення» були пов'язані не з культурними патріархальними традиціями, а з пануванням приватної власності на виробництво та експлуатацією однією людиною іншої. І тільки пролетарська революція, внаслідок якої відбудеться скасування приватної власності на засоби виробництва, зможе звільнити жінку¹².

Іншим історіографічним, а випадку нашого дослідження і джерельним, пластом можна вважати роботи, написані тими більшовичками, які власне і сформуvalи уявлення про «звільнених» радянських жінок. Мова йде в першу чергу про Олександру Коллонтай, секретарку Міжнародного Секретаріату при Комінтерні та завідувачку жінвідділом ЦК РКП (б), Надію Крупську, голову Головного управління політичної освіти при Наркомі освіти РРФСР, Інесу Арманд, першу завідувачку жінвідділом ЦК РКП (б). В цих агітаційно-пропагандистських працях авторки пояснюють, який курс обрала держава у питанні «звільнення» жінок, яким чином комуністична партія та державні і партійні органи працюють серед жінок¹³; як партія та держава уявляють

York: St. Martin's, in association with the Centre for Russian and East European Studies, University of Birmingham. 1999

¹² Ленін В.І. Повне зібрання творів. Т.42. – К., 1974; Ленін В.І. Повне зібрання творів. Т.42. – К., 1974; Маркс К., Енгельс Ф. Твори. Т.4. – К., 1959.; Маркс К., Енгельс Ф. Твори. Т.21 – К., 1964; Маркс К., Енгельс Ф. Твори. Т.36. – К., 1968.

¹³ Арманд И. Ф. Статьи, речи, письма. М.: Изд-во полит. лит., 1975; Арманд И. Ф. Работницы в Интернационале / Е. Блонина ; Рос. Социалистич. Федератив. Совет. Респ. - М., 1920; Арманд И. Ф. Очередные задачи по работе среди женщин : (доклад на

родину, сімейні стосунки, відносини між статями, материнство¹⁴ та побут¹⁵; яким чином і хто буде виховувати дітей¹⁶.

Новим етапом в дослідженні «жіночого питання» стали повоєнні роки, коли науковці отримали певну можливість працювати зі статистичними даними, з пресою та мемуарами тощо. Звичайно, потрібно зважати на те, що висновки в цих роботах таким чи іншим чином були політично забарвленими, адже методологічно дослідники та дослідниці мали виходити з принципів марксизму-ленінізму та єдино вірного руху більшовицької партії. Згідно з цими принципами, в нових наукових працях доводилося, що СРСР — держава, в якій «жіноче питання» можна вважати вирішеним. І шлях його вирішення лежав через юридичну рівність жінок та чоловіків перед законом, масове залучення жіноцтва до суспільної праці та підвищення його

Всероссийском совещании организаторов отделов по работе среди женщин, 28 марта 1920 г. в Москве) / Ел. Блонина (Инецца) ; РСФСР. - М. : Гос. изд-во, 1920

¹⁴ Коллонтай, А. М. Семья и коммунистическое государство / А. Коллонтай ; Рос. ком. партия (большевиков). - М.; Пг. : Коммунист, 1918; Коллонтай, А. М. Новая мораль и рабочий класс : I. Новая женщина. II. Любовь и новая мораль. III. Отношение между полами и классовая борьба / А. Коллонтай. - М. : ВЦИК Советов р., к. и к. депутатов, 1919; Коллонтай, А. М. Социальные основы женского вопроса / А. Коллонтай. - СПб. : Изд. т-ва "Знание", 1909; Коллонтай, А.М. Крест материнства / Марксистский феминизм. Коллекция текстов А. М. Коллонтай / Сост. и общ. ред. В. И. Успенская. Тверь: ФЕМИНИСТ ПРЕСС — РОССИЯ, 2003; Коллонтай А. Женщина-работница в современном обществе // Айвазова С. Г. Русские женщины в лабиринте равноправия. (Очерки политической теории и истории. Документальные материалы). М., РИК Русанова, 1998

¹⁵ Крупская Н. К. О бытовых вопросах. М.-Л.: Гос. изд-во, 1930;

¹⁶ Крупская Н. К. Воспитание молодежи в ленинском духе. М.: Молодая гвардия, 1925; Крупская Н.К. К вопросу о социалистической школе / Крупская Н.К. Педагогические сочинения. Том 02: Общие вопросы педагогики; Организация народного образования в СССР. Под редакцией Н.К. Гончарова, И.А. Каирова, Н.А. Константинова. Подготовка текста и примечания П.И. Куликова. М: Издательство Академии педагогических наук, 1958.

освітнього та культурного рівня і політичної свідомості завдяки участі жінок у делегатських зборах¹⁷. Видається важливим відмітити той факт, що дослідження радянського періоду підкреслюють утилітарне ставлення держави до жіноцтва — жінки в першу чергу розглядаються в першу чергу в якості трудового ресурсу для ефективного «соціалістичного та комуністичного будівництва»¹⁸.

З кінця 80-тих — на фоні політики гласності та перебудови — в радянській науці відбулися структурні зміни, які проявили себе в першу чергу в переосмисленні минулого, в тому числі і радянського минулого. Саме в цей час з'являється нове розуміння жіночого буття, яке обумовлювалося двома факторами — законодавчо закріпленою формальною рівноправністю, яку розуміли як право на освіту та виробничу працю нарівні з чоловіками, та відсутністю автономії жінки як особистості¹⁹. Розуміння та

¹⁷ Мазурова Я. С. Участие женщин в социалистической индустриализации страны // Опыт КПСС в решении женского вопроса. М., Мысль, 1981; Новикова Э. С., Языкова В. С., Янкова З. Л. Женщина. Труд. Семья (социологический очерк). М., Профиздат 1978; Чирков П.М. Решение женского вопроса в СССР. — М., 1978; Бильшай В.Л. Решение женского вопроса в СССР / В. Бильшай. — Издание второе, переработанное и дополненное. — М.: Госполитиздат, 1959

¹⁸ Омеляненко О.В. Борьба Коммунистической партии Советского Союза за вовлечение женщин в социалистическую промышленность в годы первой пятилетки (на материалах Украины): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. — К., 1955; Строкова И.Х. Борьба Коммунистической партии за вовлечение женщин-работниц в социалистическое строительство в период восстановления народного хозяйства: Автореф... Канд.ист.наук. — Моск.ордена Ленина гос.ун-т.: М., 1954; Барбукова В.И. Борьба Коммунистической партии за вовлечение женщин в социалистическое строительство в годы третьей пятилетки. Автореф... канд. ист.наук: Рост. гос. ун-т — Ростов-на-Дону, 1954; Багрова И.В. Женский труд: социально-экономические проблемы. — К., 1983; Машика Т.А. Социально-экономические особенности труда женщин при социализме. — К., 1981;

¹⁹ Стефаненко Л. Жіноцтво України у довоєнний період //Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні. Монографія/ Під загальн. ред. Л.О.Смоляр. - Одеса, 1999.- С.130

критична оцінка цих факторі призвела до критичної оцінки раніше нерухомого постулату про «повне звільнення жінки». З критичних позицій науковці та науковиці почали досліджувати і механізми подвійного навантаження на жінок. Результатом такого підходу став висновок, що позитивний досвід емансипації жінок так і залишився в 1920-х, він не знайшов свого продовження після офіційного вирішення партією «жіночого питання»²⁰.

Сучасна історіографія, як українська так і зарубіжна, є достатньо критичною в оцінках більшовицької «жіночої політики» та шляхів вирішення «жіночої проблеми». Жінка в сучасних дослідженнях виступає не інструментом соціалістичного будівництва чи економічним ресурсом, а живою людиною, існування якої не підпорядковано виключно партійним чи державним потребам. У зв'язку з цим дослідження радянського жіноцтва входить в коло гендерних, а не партійних досліджень, і тому потрапляє в сферу інтересів істориків, психологів, філологів, антропологів, культурологів та інших спеціалістів з гуманітарних студій.

Одним із центральних напрямків дослідження виступає вивчення процесів залучення жіноцтва до громадсько-політичної та культурної сфер в Радянському Союзі в 1920-30-х роках. Звичайно, про це говорили і радянські дослідники, проте на пострадянському просторі змінюється фокус оцінки результатів такого залучення, ба більше — з'являється плюралізм оцінок. Так, деякі дослідниці, як-от С. Маркова²¹, говорять про позитивні сторони радянської політики в 1920-х. Головний аргумент позитивної оцінки полягає в тому, що партія була змушена піти на укладання певного «суспільного договору» з жінками — легітимація і підтримка режиму в обмін на рівні з

²⁰ Там само.

²¹ Маркова С. В. «Жіноче питання» як фактор розширення соціальної бази радянської влади (20—30-ті роки ХХ ст.) / С. В. Маркова // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. — 2009. — Вип. 27

чоловіками освітні, робочі та політичні права. Цей «договір» дозволив провадити зміни «згори», і ці зміни були настільки екстремальними, і часто навіть насильницькими, що за достатньо невеликий проміжок часу змінили уявлення про соціальну роль жінки. З пасивної спостерігачки жінка мала перетворитися на активну політичну акторку, проте цей «договір» виявився недовговічним. В той самий час інші дослідниці, як от М. Богачевська-Хом'як²², вважають радянську «жіночу» політику непродуктивною, законодавство — дієвим способом закріпачення жінки, а підхід до вирішення «жіночого питання» — формалістичним.

Однією з найбільш цікавих проблем, яка є особливо важливою в рамках дослідження радянської преси, є проблема творення «нової радянської жінки» — ідеальної абстрактної конструкції — жінки вільної, освіченої, рівноправної, ініціативної та політично активної. Формування такої жінки вимагало не тільки формального надання їй рівних з чоловіком прав, але і формування нового світогляду²³, нових моральних орієнтирів²⁴ та поведінкових моделей²⁵.

Зарубіжні науковці та науковиці «жіночої проблеми» в Радянському Союзі 1920-30-х років досліджують дуже різні аспекти цієї проблеми. Це і

²² Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: жінки в громадському житті України, 1884—1939 / М. Д. Богачевська-Хом'як. — К. : Либідь, 1995

²³ Земзюліна Н. І. Формування світогляду радянської жінки в 20—30-х рр. ХХ ст. (історіографія проблеми) / Н. І. Земзюліна // Вісник / Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Сер. Історичні науки. — 2010. — Вип. 192. — С. 14—17

²⁴ Лабур. О. В. «Нова жінка»: унормовані образи жінки-суспільниці і жінки-трудівниці в радянській літературі України 1920—1930-х років / О. В. Лабур // Краєзнавство. — 2010. — № 3. — С. 205—213; Лабур О. В. Радянська історіографія про «Звільнення жінки» в Україні 20—30-х рр.: перетворення ідеї в догму / О. В. Лабур // Сторінки історії : зб. наук. пр. — К., 2009. — Вип. 28. — С. 121—129

²⁵ Кобченко К. Емансипація по-радянськи: жінки в фізичній культурі та спорті в СРСР у 1920-1930 рр. / К. Кобченко // Українознавчий альманах. - 2010. - Вип. 4. - С. 104-112

вже згадувані механізми формування образів «нової радянської людини» (як чоловіків, так і жінок)²⁶ та «нового побуту»²⁷, і організація громадсько-політичної діяльності жінок²⁸, і особливості участі жінок у суспільному виробництві на тлі інтенсивних пролетаризації, урбанізації та індустріалізації²⁹.

Іншим аспектом дослідження виступає єврейська партійна преса, що в радянський період виходила майже виключно їдишем. виключення становив російськомовний журнал «Трибуна», друкований орган Центрального правління ОЗЕТу (Общества землеустройства еврейских трудящих). В радянські часи у зв'язку із забороною вивчення радянського єврейства історія євреїв та тим більше історія єврейської преси радянськими науковцями та науковицями не досліджувалась. В пост-радянський період цікавість до комуністичної єврейської преси проявив відомий американський філолог Генадій Естрайх, який в своїй статті "The Yiddish-Language Communist Press"³⁰, робить висновок, що єврейська комуністична преса в Радянському Союзі виконувала пропагандистські функції та була орієнтована на

²⁶ Attwood Lynne. *The New Soviet Man and Woman: Sex-Role Socialization in the USSR*. Bloomington: Indiana University Press, 1990; Татьяна Дашкова "Идеология в лицах. Формирование визуального канона в советских журналах 1920-х -- 1930-х годов" // *Культура и власть в условиях коммуникационной революции XX века*. Под ред. К. Аймермайхера, Г.Бордюгова и И. Грабовского. Москва: АИРО-XX, 2002

²⁷ Barbara Alpern Engel. *Marriage, Household, and Home in Modern Russia: From Peter the Great to Vladimir Putin* (The Bloomsbury History of Modern Russia Series), 2021

²⁸ Wood, Elizabeth A. *The Baba and the Comrade: Gender and Politics in Revolutionary Russia*, 1997; Richard Stites, *Women's Liberation Movement in Russia. Feminism, Nihilism, and Bolshevism, 1860-1930*, Princeton, Princeton University Press, 1978

²⁹ Goldman, W. (2002). *Women at the Gates: Gender and Industry in Stalin's Russia*. Cambridge: Cambridge University Press

³⁰ Gennady Estraiikh. *The Yiddish-language communist press* / Avraham Harman, Frankel, J., & Diner, D. (2004). *Dark times, dire decisions: Jews and Communism*. Published for the Institute by Oxford University Press. P. 62-82

малоосвіченого єврейського читача, але в той же час вона була лексично незрозумілою, важкою для сприйняття та в низькоякісною як за запропонованим читачеві контентом, так і за якістю друку. Давід Шнеєр в своїй розвідці «The History of 'The Truth': Soviet Jewish Activists and the Moscow Yiddish Daily Newspaper»³¹ розглянув процес функціонування московської газети «Der Emes» («Правда»), центрального органу Єврейської секції ЦК ВКП(б), та неминучі проблеми, з якими стикалося будь-яке політичне видання в Радянському Союзі — залежність від державної ідеології та партійного курсу, можливість потрапити під тиск через політичні звинувачення, матеріальні та фінансові проблеми.

Дослідження єврейської преси неможливе у відриві від дослідження історії євреїв, і історія радянських євреїв досліджена краще. Українські та зарубіжні науковці та науковиці штудіюють різні аспекти життя радянських євреїв: громадсько-політичний, наприклад, діяльність єврейських секцій ЦК ВКП(б)³²; гендерний, наприклад, специфіку радянзації єврейських жінок в міжвоєнний період або шляхи адаптації жінок до радянської «продуктивізації» єврейського штетла³³; та культурний, наприклад, питання розвитку єврейської культури та освіти в рамках культури радянської, співвідношення єврейського до радянського в культурній та релігійній

³¹ Shneer, D. (2017). The History of 'The Truth': Soviet Jewish Activists and the Moscow Yiddish Daily Newspaper.

³² Zvi Gitelman, Jewish Nationality and Soviet Politics: The Jewish Sections of the CPSU, Princeton, 1972

³³ Naomi Shepherd. A Price Below Rubies Jewish Women as Rebels and Radicals. Cambridge: Harvard University Press, 1993; Bemporad, E., Dynner, G. Introduction: Jewish Women in Modern Eastern and East Central Europe. JEW HIST 33, 1–6 (2020); Козерод О.В. Гендерні аспекти історії українського єврейства:(на прикладі періоду 20-х років ХХ ст.). Радуга, 2013; Elissa Bemporad. Becoming Soviet Jews: The Bolshevik Experiment in Minsk (Bloomington, IN, 2013); Yalen, D. The Toiling Froy and the Speculating Yidene: Discourses of Female Productivization in the Soviet Shtetl. JEW HIST 33, 187–214 (2020)

сферах та збереження традицій і характерних рис в умовах повзучої радянської-універсалізації³⁴.

Таким чином, аналіз стану розробки проблеми свідчить, що жіноча тема в радянській єврейській періодиці 1920-х років розроблена слабо, проте дотичні проблеми — жіночої преси, становища жінки та єврейської преси в 1920-х рр. в Радянському Союзі — розкриті набагато краще. Всі ці питання стали об'єктами дослідження радянських, зарубіжних та сучасних українських науковців та науковиць. Радянська історіографія відрізняється партійною заангажованістю та переважно пропагандистським характером робіт, пов'язаних з тиском партії на радянську наукову спільноту. Це стосується як історії радянської преси, так і історії радянського жіноцтва. Радянські історичні праці подавали спрощену картину буття: нова радянська жінка звільнена завдяки Комуністичній Партії, вона позбавлена політичної, економічної та культурної експлуатації, вона має такі ж права, як і чоловік, і вільна обирати власний шлях, який полягав в основному в праві важко працювати. Історичні праці радянського періоду вирізняються практичним ставленням до жіночої історії, вони відображають переважно економічний аспект життя радянського жіноцтва. Сучасні українські та зарубіжні розвідки позбавлені ідеологічного та партійного тиску, що означає, що автори та авторки мають право вільно обирати аспекти, на яких бажають зосередити свою увагу. В сферу інтересів сучасних дослідників та дослідниць потрапляють питання політичної репрезентації радянських жінок в органах влади та їхнього залучення до політичної діяльності, проблеми конструювання «нової жінки» та «нового побуту». Особливий інтерес для

³⁴Anna Shternshis. *Soviet and Kosher. Jewish Popular Culture in the Soviet Union, 1923-1939*. Indiana University Press, 2006; Єврейське національно-культурне відродження 1920-х – 1930-х рр. в УСРР у “прокрустовому ложі” більшовицької ідеології / Л. Гриневич // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. — 2004. — Вип. 12. — С. 225-233.; Чистяков С.С. *Формирование новой еврейской школы в СССР и России (1890-1930-е гг.)* Автореф. ... соиск-е канд. истор наук. Москва-2011

даної праці представляє цілий комплекс питань, пов'язаний з процесами радянської єврейської колонізації населення. Наприклад, проблема формування модерної (в радянському розумінні) єврейки шляхом широкомасштабного залучення її до світської освіти, до суспільного виробництва чи продуктивного сільського господарства.

1.2. Джерельна база.

При написанні магістерського дослідження використовувалися різноманітні джерела, які можна умовно згрупувати за такими категоріями:

1. радянські періодичні видання. Це єврейські газети “Der Shtern” («Зоря») “Di royte nodl” («Червона голка»), “Oktyabr” («Жовтень») та загальнорадянські журнали «Крестьянка» та «Работница», друкований орган Центрального відділу робітниць і селянок ВКП(б).
2. публікації центральних більшовицьких діячок: Інеси Арманд, Олександри Коллонтай, Надії Крупської, Людмили Сталь та інших.
3. офіційно опубліковані документи ВКП(б), КП(б)У, які відображають ідеологічні задачі системи ЗМІ. Це партійні програми, стенограми, рішення з'їздів, пленумів та конференцій більшовиків.
4. нормативно-правова база емансипаційного процесу: конституційні акти, постанови та декрети уряду та партії.

РОЗДІЛ 2. СПОСОБИ ТА МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ УЗАГАЛЬНЕНОГО ОБРАЗУ «НОВОЇ РАДЯНСЬКОЇ ЖІНКИ»

На початку 1920-х років, після Жовтневої «революції в Росії, перемог в Громадянській війні та над УНР в радянського-українській війні, більшовики нарешті прийшли до влади і почали будувати державу соціалізму, що переміг.

Таке велике будівництво вимагало рішучих і різнопланових кроків, які повинні були стосуватися політичного, економічного та соціального життя строкатого населення новоутвореного Радянського Союзу.

В політичній сфері в 1920-х роках на перший погляд було все достатньо лінійно. Всеросійська комуністична партія та її дочірні філіали в інших республіках окупували географічний і політичний простір від Волині до Тихого океану, маскуючись під політику «коренізації» — трансляцію більшовицьких ідеалів, цінностей і цілей мовами національних менших, враховуючи євреїв. Звичайно, захопити владу було непросто, але закріпити її на територіях зі строкатим населенням — ось дійсно було завданням «із зірочкою». Воно потребувало створення вертикалі влади від Москви до крихітного села в Якутії та формування структури, яка могла б забезпечувати комунікацію влади зі різнобарвним в етнічному, мовному та релігійному плані населенням. Цим каналом комунікації більшовики визнали пресу.

В економічній сфері все було складніше. Ціла колекція воєн, — Перша світова війна, Громадянська, радянсько-українська — продрозверстка та націоналізація засобів виробництва, масове жіноче безробіття³⁵ призвели до системної економічної кризи, з якої потрібно було шукати вихід. Його запропонували на 10-му з'їзді РКП(б) і полягав він у відбудові економіки на

³⁵ Goldman Wendy. (2002). Women at the Gates: Gender and Industry in Stalin's Russia. P.11

нових засадах, заснованих на ринкових відносинах³⁶. Неп (нова економічна політка) вважалась певною тимчасовою проміжною ланкою в будівництві соціалізму, яка мала б підготувати радянську економіку. В будівниці соціалістичної економіки на всіх етапах мали брати участь і національні меншини, в тому числі і євреї. Перехід від революційної економіки до непу потрібно було пояснити. Більше того, потрібно було пояснити, за якими правилами економіка буде функціонувати, на кого і які задачі покладатимуться, в чому полягають цілі такого достатньо радикального переходу від націоналізації до кооперативізації. Роль «пояснювача» на себе брала преса.

В соціальній сфері зміни були ще більш радикальними, ніж в економічній чи політичній. За конституціями РСФСР, а за нею за конституціями УРСР, всі національності визнавалися рівними і наділеними однаковими правами³⁷; жінки і чоловіки, юридично, визнавалися рівними в правах і обов'язках³⁸. Це виглядало не просто радикально в переважно патріархальному традиційному суспільстві радянських республік 1920-х, а революційно. Створення національних районів, поселень, освітніх та культурних устав, тісно пов'язаних з Комуністичною партією, в рамках політики коренізації мало на меті зміну соціально-політичного тла радянського суспільства. І знов пояснення змін покладалося на радянську тепер вже «вкоренізовану» пресу.

На перший погляд задекларовані зміни створюють привабливий образ «демократії»: громадяни Радянського Союзу незалежно від віку, статі та національної приналежності отримували рівні права на освіту, працю,

³⁶ Гуцало Г.В. Економічне життя єврейського населення в період політики коренізації / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Євреї в Україні: історія і сучасність": Збірник наукових праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009, с. 45.

³⁷ Конституція РСФСР, ст. 22 // Кукушкин Ю., Чистяков О. Очерк истории Советской Конституции. С.245

³⁸ Конституція УСРР 1929 року, ст.5

висловлення своєї політичної волі. Проте ця «демократія» була однобокою, вибірковою та дискримінаційною. Радянський Союз проголошувався «диктатурою пролетаріату», що означало, що всі конституційні права були тільки у робітників та селян, а у тих, кого визнавали «буржуями» та «нетрудовими елементами» було право доводити державі право на власне існування. А єдиним дозволеним голосом робітників та селян вважалась Комуністична партія під різними іменами в різних республіках.

А голосом партії в свою чергу була партійна преса. Вона виконувала як очевидні, так і достатньо специфічні функції. Очевидно, що партійні газети були інформаторами і виконували свою пряму функцію. Очевидно, що в країні «диктатури пролетаріату» інформація подавалася вибірково. Неочевидно, що вибірковість була пов'язана не стільки з необхідністю закріпити в умах радянських громадян, що «жити стало краще, жити стало веселіше»³⁹, але і з особливою функцією радянської публіцистики — творенням «нової радянської людини», лояльної до більшовицьких ідеалів, ідей та цілей.

Головним способом формування ідеального Homo Sovieticus була трансляція згенерованих більшовиками морально-етичних установок, орієнтирів та життєвих сценаріїв. Більшовицький проєкт формування нової людини виходив марксистської теорії, яка спиралась на ідею, що насправді людина не народжується з певними рисами характеру чи патернами поведінки, все це — соціальні надбудови, які формуються в процесі взаємодії людини із середовищем. І якщо характер та поведінкові моделі — структури штучні, то за певних умов їх можна деконструювати та створити нові. Надія Крупська, марксистка та одна із розробниць більшовицької концепції виховання, говорячи про можливість «творення» нової людини, вказувала,

³⁹ Йосиф Сталин. Первое всесоюзное совещание рабочих и работниц-стахановцев. 14-17 ноября 1935. Стенографический отчет. М., 1935

що виховання — це важливе питання соціалістичного будівництва⁴⁰, тому що це процес планомірного впливу з метою отримання конкретного типу людини⁴¹.

Такий утилітарний в своїй універсальності підхід в той же час передбачав, що радянська людина існуватиме в двох рівноправних формах — чоловічій та жіночій. І «створювати» жінку було завданням більш складним, тому що будь-які спроби впливати на жінок як на окремий прошарок впираються в необхідність вирішувати так зване «жіноче питання» — владний дисбаланс, коли жінки виступають не активними діячками в економічних, політичних та соціальних відносинах, а залежними від чоловіків суб'єктами.

До пошуку шляху до рівноправності підключилися і центральні більшовицькі ідеологині та публіцистки: Інеса Арманд, Олександра Коллонтай, Надія Крупська, Олена Стасова, Конкордія Самойлова та Людмила Сталь. Всі вони діяли в межах марксистської доктрини, яку варто розглянути детальніше, адже саме ця доктрина визначила практичне наповнення образу «радянської жінки».

В результаті політичної боротьби марксистських феміністок з феміністками ліберальними (або як їх ще називали «буржуазними»)⁴² перемогли марксистки, і це визначило способи, якими в СРСР 1920-х проходила емансипація. Марксистська концепція рівноправності базувалась на декількох центральних ідеях.

⁴⁰ Крупская Н. К. Воспитание подрастающего поколения в коммунистическом духе – важнейшая задача // Педагогические сочинения. Т. 2. М., 1958. С. 666.

⁴¹ Крупская Н. К. Идеалы социалистического воспитания // Педагогические сочинения: В 11 т. М.: Изд-во Академии пед. наук РСФСР, 1957–1963. Т. 2. 1958. С. 83.

⁴² Крадецкая С. В. «Свобода создана не только мужскими руками»: феминистское движение и начало революции в России // Женщина в российском обществе. 2017. №2 (83). С. 48-49

По-перше, повне звільнення жінок можливе завдяки рівності в першу чергу економічній, адже саме економічна дискримінація породжує дискримінацію гендерну. Центральною теоретичною роботою з цього питання більшовиками вважалася робота Фрідріха Енгельса «Походження родини, приватної власності та держави», в якій він стоїть на позиціях емансипації жінок через їхню повноправну участь в економічних відносинах. За думкою Енгельса звільнення жінки прямо корелює зі ступенем її участі у великому промисловому виробництві, яке не тільки допускає жіночу працю у великих розмірах, але і вимагає її у все більшому розмірі і прагне «розчинити приватну домашню працю в суспільному виробництві»⁴³. Цікаво, що Енгельс пов'язує жіночу працю з материнством та звертає увагу на те, що можна умовно назвати питанням «продукції та репродукції» — балансу між суспільним (продуктивної праці) та приватним (материнства та родинної сфери).

По-друге, класові інтереси визнавалися важливішими за статеві, кооперація за статевою ознакою розглядалася як загроза соціалістичному руху. Інса Арманд, наприклад, писала, що у робітниць немає специфічних жіночих завдань чи інтересів, всі їхні інтереси та потреби такі ж як у всього пролетаріату — «революційна боротьба за перемогу робітничого класу над світовим імперіалізмом»⁴⁴. Проте жінки в такій постановці питання не отримувачки зиску з революції, а активні борчині за перемогу пролетарської революції, яка «неможлива без їхньої участі, без їхньої боротьби»⁴⁵.

Тезу про необхідність активної жіночої участі в політичній боротьбі в своїй роботі «Жінка та соціалізм» розробляв марксист Август Бебель. Він

⁴³ Энгельс Ф. Происхождение семьи, частой собственности и государства // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений. С. 56

⁴⁴ Арманд И. Задачи работниц в Советской России // Коммунистическая партия и организация работниц. Сборник статей, резолюций и инструкций. С. 16

⁴⁵ Там само.

вважав, що «звільнення людства неможливе без соціальної незалежності та рівноправного становища статей»⁴⁶, фактично постулюючи ідею про неможливість соціалістичної революції без безпосередньої участі в ній жінок. Звільнення жінок, на думку Бебеля, неможливе тільки залученням жінок до суспільної праці, адже жінка відчуває подвійне навантаження — на виробництві в умовах ринкової конкуренції, схильної до чоловіків, та домашньої праці в умовах патріархату, так само прихильного до чоловіків. Тільки соціалістична революція зможе знищити капіталізм, буржуазію та застарілі моральні норми, які століттями закривали жінок в межах патріархального шлюбу та домашнього господарства. А отже — і звільнити жінку не тільки економічно, але і політично та соціально.

Таким чином, радянські марксистки почали формувати свою теоретичну базу емансипації, яка зверталась до економічного, політичного та приватно-побутового життя жінок. Радянська жінка в першу чергу робітниця та борчиня за будівництво нового соціалістичного світу. Вона працює так само, як і чоловік, її праця оплачується нарівні з чоловічою. Це дозволяє їй позбутися фінансової залежності від чоловіка та стати рівною йому партнеркою в усіх сферах життях, включаючи родину. Така сімейна рівноправність має призводити до деконструкції «буржуазної» родини, збудованої на фундаменті експлуатації та приниження. На зміну експлуатації повинен прийти шлюб, заснований на коханні. Зміна сімейної моделі має звільнити творчі сили жінок, які вони зможуть направити на політичні перетворення і на участь в політичному житті взагалі. Така активність повинна змінити уявлення про материнство як обов'язок жінки, у батьківстві братимуть участь і, власне, батьки (а не тільки матері) за патерналістської⁴⁷ участі держави.

⁴⁶ Бебель А. Женщина и социализм. С. 44

⁴⁷ Alpern Engel Barbara. Marriage, Household, and Home in Modern Russia. From Peter the Great to Vladimir Putin. P.165

Напрацювавши теоретичну базу та набір уявлень про «нову жінку», більшовики перейшли до трансляції цих уявлень на широкі «маси» населення. Для того, щоб практично втілити в життя такий амбіційний проєкт реконструкції суспільної соціальної свідомості, потрібно було виробити систему методів впливу на широкі маси населення радянських республік. Можна виділити такі методи, які разом склалися в струнку систему інформаційного тиску на людей:

1. монополізація інформаційного простору;
2. створення агітаційно-пропагандистської машини з особливою увагою на діяльності серед жінок;
3. ліквідація неписьменності.

Розглянемо детальніше.

Очевидно, що монополізація інформаційного простору більшовиками стосувалася не тільки «жіночого питання». Новий комуністичний режим, ця «диктатура пролетаріату», що постала на руїнах імперії та української республіки, гостро потребував легітимації, тобто створення видимості народної підтримки. Для цього більшовикам потрібно було створити стерильний інформаційний простір, який потім можна заповнити власним інформаційним продуктом. Ідеальна чистота просто неможлива в умовах плюралізму думок, тому, захопивши владу, більшовики почали стабільно рухатися в бік повної заборони будь-якої опозиційної преси, встановлення цензури та однопартійного режиму⁴⁸. Так, були прийняті декрети Ради народних комісарів «Про друк»⁴⁹, «Про революційний трибунал друку»⁵⁰, наказ Революційної військової ради республіки про воєнну цензуру⁵¹ та інші.

⁴⁸ КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и Пленумов ЦК (1898–1988). Т. 2. М., 1983. С. 108, 202

⁴⁹ Цензура в Советском Союзе. 1917-1990. Документы / Сост. А.В.Блюм — М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. С.3

⁵⁰ Там само, с.7

⁵¹ Там само, с.11

Цензура відіграла неймовірно важливе значення в процесі очищення медійного простору. Звичайно, у Росії і до більшовиків існували славні традиції цензури, але більшовики підняли їх на новий рівень. Найбільшим гарантом безпеки в радянському публічному літературному просторі з 1922 року виступало Головне управління зі справ літератури та видавництв (Головліт), на яке поклали функцію цензурного контролю. Головліт об'єднав в собі політичну цензуру друкованих видань та охорону державної таємниці⁵².

Очистивши медійний простір, більшовики створили інформаційний вакуум, який почали швидко заповнювати власними агітаційно-пропагандистськими продуктами, найбільш важливим з яких була преса. Структурне вибудовування залежної від компартії системи друку почалося в 1919 році. В резолюції «Про партійну та радянську пресу», яку прийняли на 8-му з'їзді РКП(б), було зазначено, що преса є зброєю пропаганди та агітації⁵³. Крім того, було прийняте рішення про видання журналу «Известия ЦК РКП(б)», що мав транслювати партійні вказівки з центру на місця⁵⁴. Це можна вважати першим теоретичним кроком на шляху вибудовування широкої і, що більш важливо, централізованої системи агітації та пропаганди.

Першим практичним кроком було створення в червні 1920-го року Агітаційно-пропагандистського відділу в структурі ЦК РКП(б). До функцій Агітпропу належала організація всієї — і усної, і друкарської — агітаційно-

⁵² Декрет СНК РСФСР «Положение о Главном управлении по делам литературы и издательств» / Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского правительства (СУ РСФСР), 1921, с.461

⁵³ КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и Пленумов ЦК (1898–1988). Т. 2. М., 1983. С. 116

⁵⁴ Минаева О.В. Формирование и развитие системы периодических изданий для советских женщин в 1917-1941 гг. Дисс. на соискание ученой степени доктора филол. наук. Москва, 2016. С.34

пропагандистської роботи партії. Крім того, на Агітпроп покладали керівництво такими ідеологічно-важливими структурами як Державне видавництво та Головне політичне управління РСЧА⁵⁵.

Агітаційно-пропагандистський відділ, як і будь-яка державна структура, мав розгалужену систему підвідділів. Так, до його складу входили агітаційний, пропагандистський, видавничий підвідділ та підвідділ національних меншин. Крім того, всі ці підвідділи Агітпропу функціонували і на регіональному рівні — республіканському, губернському та повітовому⁵⁶, і саме завдяки такій розгалуженості формувалась вертикаль централізованого партійного управління. Через розгалуженість Агітпропу та широкий спектр покладених на нього функцій він контролював всі доступні більшовикам канали трансляції державної ідеології на населення. Це і друковані видання та видавництва; і засоби візуальної агітації; і інструменти усної пропаганди.

Оригінальним в світлі агітаційно-пропагандистської роботи партії бачиться створення Відділів по роботі серед жінок (Жінвідділів) ЦК Компартій (більшовиків) радянських республік. Як вже згадувалося, «нова людина» мала дві іпостасі — жіночу і чоловічу. І якщо за формування чоловіків відповідала партія та вся система пропаганди, то для ефективного формування нового жіноцтва були створені нові органи — Жінвідділи. Їхню появу обумовлювало декілька факторів. По-перше, жінки як менш освічені та менш політично активні потребували посиленої агітаційно-пропагандистської «обробки». По-друге, жінки, яких згідно з марксистською доктриною рівноправності передбачалося залучати до суспільного виробництва, потребували вирішення таких специфічно жіночих питань, як охорона материнства, забезпечення прав вагітних жінок, створення та

⁵⁵ Там само.

⁵⁶ Бочкарёва А.С. Формирование агитационно-пропагандистских органов и учреждений в Советской России (1920-е годы). Культурная жизнь Юга России, №4, 2010. С.44

розширення системи органів догляду за дітьми та інші. Хоча, звичайно, активні публічні діячки маскували специфічність жіночих потреб під маркер «питань загальнодержавних, завдань загальнополітичних»⁵⁷. І в третіх, це було пов'язано з тим, що радянська держава формально надала жінці всі права, відкрила рівні з чоловіками можливості освіти та суспільної праці, звільнила від «кухонного рабства», але століттями пригнічувану та експлуатовану жінку ще потрібно було «навчити» користуватися новими можливостями.

Першим Відділом по роботі серед жінок став Жінвідділ ЦК РКП (б) під керівництвом Інеси Арманд. В 1926 році його реформували у Відділ по роботі серед робітниць та селянок, а в січні 1930 року ліквідували і передали його функції сектору масової роботи серед робітниць та селянок Відділу агітації та масових кампаній ЦК. Варто відмітити, що політика радянської України щодо жінок копіювала політику радянської Росії⁵⁸, тому, говорячи про «жіночу» політику у Росії, ми можемо описувати і загальні тенденції цієї політики в інших республіках і стосовно представниць не-російської національності.

Організація роботи Жінвідділів відбувалася в двох напрямках — організаційному та агітаційно-пропагандистському. Жінвідділи мали конкретні завдання, серед яких були:

1. Постановка агітації та пропаганди серед працюючих (трудящих) жінок з метою їхнього залучення до лав комуністичної партії та радянського будівництва. Причому робота Жінвідділів

⁵⁷ Коллонтай А. Как и для чего созван был Первый Всероссийский съезд работниц // Коммунистическая партия и организация работниц. Пособие для пропагандисток. С. 11

⁵⁸ Богачевська-Хом'як М. Дума України — жіночого роду. «Воскресіння», Київ, 1993. С. 93.

повинна була доповнювати роботу компартії своїми особливими методами роботи із жіноцтвом і вестися у зв'язку з агітпропвідділами⁵⁹;

2. Організація роботи місцевих жіночих відділів;

3. Повне звільнення жінок шляхом їхнього залучення до відбудови народного господарства та реформування побуту за комуністичними уявленнями;

4. Підготовка нових жіночих кадрів — робітниць організаторок та керівничок виробництва;

5. Залучення жінок до агітаційної роботи та їхня фахова підготовка;

6. Створення та розширення кола «робкорок» (робітничих кореспонденток), «сількорок» (сільських кореспонденток) та кореспонденток на місцях;

7. Налагодження «зворотного зв'язку» між компартією-державою та жінками, використовуючи повідомлення кореспонденток на місцях. Завдяки цьому відбувалась оцінка успішності агітпропаганди — ефективності реалізації політичних закликів⁶⁰.

Ці завдання Жінвідділів знаходили своє відображення в пресі та виконували власне образотворчу функцію — вони фактично підсвічували згенеровані більшовичками ідеали та поведінкові моделі радянських жінок 1920х років.

Вести агітаційно-пропагандистську роботу серед жінок було складно, тому що це був дуже неоднорідний прошарок населення, який складався із представниць різних національних, етнічних, релігійних та інтелектуальних груп. Така строкатість вимагала індивідуалізованого підходу. Існував цілий комплекс рекомендацій для агітаторок, які працювали в різних умовах. Наприклад, агітаторка в селі повинна була бути максимальною конкретною та

⁵⁹ О работе среди женщин // Известия ЦК РКП(б). 1921. № 27. С. 23

⁶⁰ Минаева О. Вказ. Твір. С.177-178

обізнаною з умовами села та місцевого населення⁶¹. А ось агітаторка в середовищі освічених жінок могла бути не настільки конкретною, але при цьому вона повинна була володіти теоретичним матеріалом на такому рівні, щоб вільно висвітлювати питання культури, освіти, виховання, шлюбу в комуністичному дусі. Агітаторкам ж серед нацменшин потрібно було володіти не тільки мовами нацменшин, серед яких вони вели пропагандистську роботу, але і знати особливості їхніх життєвих укладів. Очевидно, що методи та способи агітації серед робітниць виробництв відрізнялися від методів агітації серед селянок чи робітниць «інтелектуальної сфери» — вчительок та фельдшерок.

Така ж диференціація при виборі методів агітації та пропаганди в журналах «Работница» та «Крестьянка» — головних органах Жінвідділу ЦК РКП(б) — використовували активістки РКП(б), дії яких потім наслідували активістки регіональних жінвідділів.

Робота агітаторок була непростою, але ще більше її ускладнював невисокий рівень освіти серед жінок. Це було справжньою проблемою для агітаторів та пропагандистів всіх національностей. У відповідь на цей виклик радянська влада розгорнула масштабну кампанію з ліквідації неписьменності. Власне кажучи, ліквідація неписьменності була неймовірно важливим методом інформаційного тиску на радянське населення, невідривним від створення стерильного медійного простору та агітаційно-пропагандистської машини. Адже для того, щоб людина сприйняла нові установки та змогла інтегрувати їх в повсякденне життя (чи хоча б намагатися інтегрувати), потрібно, щоб вона змогла це зробити. Підготувати таку кількість усних агітаторів декількома мовами, щоб покрити всю територію Радянського Союзу, було практично неможливо. В той час як

⁶¹ Задачи и методы агит-пропагандистской работы среди трудящихся женщин: Тезисы к докладу // Бюллетень отдела ЦК РКП(б) по работе среди женщин. 1921. № 14. С. 19–26. С.

друковане слово можна було поширювати швидше і певним чином логістично простіше. Потрібно всього лиш вміти читати. Крім того, ідеальна соціалістка повинна була бути політично активною, теоретично підкованою та економічно незалежною. Таку жінку могла створити тільки освіта. Виходячи з цього, у 1920 році при Наркоматі освіти РСФРР був створений Головополітпросвіт — відділ, на який поклали функції просвіти дорослих (організацію курсів по боротьбі з неписьменністю та керівництво бібліотеками, політичними та партійними школами)⁶². В тому ж 1920 році НКО РСФРР випустив інструкцію з організації курсів лікнепу серед представників національних меншин, згідно з якою національні меншини повинні були навчатися граматиці їхньої рідної мови⁶³.

З поширенням писемності проявилась ще одне «сліпа пляма», на яку довелося звернути увагу пропагандистам та пропагандисткам. Це проблема мови. Мова, якою друкувалася преса, була незрозумілою, складною та перевантаженою. Цікаво, що це стосувалося преси будь-якою мовою, штампи та лінгвістичні форми були приблизно однаковими — зкопійованими з бюрократичних партійних постанов⁶⁴. Бюрократична «новомова», наповнена словами іншомовного походження та скороченнями, часто була незрозуміла навіть партійним функціонерам «середньої руки».

⁶² Крупская Н. Несколько слов о пролеткульте // Коммунистическое просвещение, №1, 1920; Очередной план работы Главполитпросвета (тезисы доклада на Всероссийском совещании политпросветов губернских и уездных отделов народного образования). М., Госиздат, 1920; Итоги и перспективы работы политпросветов. Политико-просветительская работа в условиях нэпа (итоги и перспективы). Под общ. редакцией Н. Ульяновой-Крупской., «Красная новь», 1922

⁶³ Инструкция о ликвидации неграмотности среди национальных меньшинств на территории РСФСР, 27 марта 1920 / Культурное строительство в РСФСР 1917-1927. Москва, 1983. С. 216-218.

⁶⁴ Сталь Л. Задачи женских журналов // Коммунистка. 1925. № 7. С. 66

Таким чином, в 1920-х роках Комуністична партія, монополізувавши та вихолостивши цензурою інформаційний простір, почала вибудовувати централізовану систему пропаганди та масованого впливу на свідомість радянських громадян та громадянок задля формування нових патернів поведінки, пов'язаних з лояльністю до комуністичної партії та більшовицьких цінностей. Основним провідником агітаційно-пропагандистських матеріалів була радянська преса, конкретний зміст якої визначали партійні органи. Методів транслявання нових патернів поведінки було декілька: створення медійного вакууму та окупація медійного простору; ліквідація неписьменності та формування стрункої агітаційно-пропагандистської машини. Система трансляції більшовицьких уявлень про «нову жінку» базувалася на теоретичних напрацюваннях більшовичок, таких як Олександра Коллонтай, Надія Крупська, Інеса Арманд та інші. Ця теорія в свою чергу спиралась на маркс-енгельсівське уявлення звільнення жінки через працю та Бебелівське звільнення через політичну активність. Більшовички уявляли собі ідеальну «радянську жінку» як універсальну формулу — фінансово незалежна, залучена до суспільної праці та політичної діяльності активістка; вона рівноправна партнерка в партнерському шлюбі, вільному від експлуатації; вона звільнена від одноосібного материнства, тому що материнство перетворюється на батьківство, де роль «батьків» на фінальному етапі відіграватиме держава.

РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТНІ ТЕМАТИЧНІ НАПРЯМКИ В ЄВРЕЙСЬКІЙ ПРЕСІ, СПРЯМОВАНІ НА ФОРМУВАННЯ «НОВОЇ РАДЯНСЬКОЇ ЖІНКИ»

Більшовицька гендерна стратегія, згідно з якою інтереси класу важливіші за інтереси статеві, призвела до знищення спеціалізованих єврейських інституцій, створених євреями для єврейок та покликаних допомогти їм інтегруватися у суспільство. В імперські часи такими організаціями були школи для дівчат та філантропічні спільноти, які ставали тим простором, в якому жінки отримували можливість обговорювати політичні, економічні та соціальні питання, що на пряму стосувалися їхнього життя. Такі спільноти маркувалися більшовиками як «буржуазні» та як такі, що загрожують класовій єдності. Замість «буржуазних» інституцій більшовики запропонували свої — Відділи по роботі з жінками ЦК Комуністичних партій республік. У своїй діяльності Жінвідділи не обмежувалися конкретно національністю, і тому єврейки, як і росіянки, українки, польки, німкені та представниці інших національностей, потрапляли в об'єктив Жінвідділів, які і відповідали за генерування «жіночої» емансипаційної повістки дня. Їхню агітаційно-пропагандистську роботу ми детальніше розглянули в попередньому розділі.

Проте єврейські жінки були не тільки жінками, але ще і євреями, тому вони потрапляли під вплив ще однієї організації, яка трансливала більшовицьку політику в єврейське середовище. Цією організацією була розгалужена мережа місцевих Єврейських секцій з центром при ЦК ВКП(б). Євсекція була покликана принести «революцію на єврейську вулицю». Як будь-яка легалізована компартією організація вона мала декілька напрямків діяльності — організаційну та агітаційно-пропагандистську.

Питомою частиною агітаційно-пропагандистської роботи Євсекцій була «їдишизація» єврейського населення, пов'язана з двома напрямками

більшовицької політики — кампанією з ліквідації неписьменності⁶⁵, що її розгорнули в 1921 році, та з політикою «коренізації». В січні 1921 року Секція національних меншин ЦК ВКП(б) видала резолюцію про проведення кампанії з ліквідації неписьменності серед національних меншин. Стосовно євреїв в резолюції було зазначено, що основна мета місцевих організацій — змінити менталітет єврейських робочих мас, щоб вони працювали на потреби радянської республіки. Місцеві організації повинні були проводити кампанії конкретно єврейського характеру, такі як кампанії проти хедеру, єврейських вечірніх шкіл, еміграції та сїонізму. Для агітації повинно було використовуватися все, що раніше ігнорувалося, — єврейський театр, плакати, фільми та виставки⁶⁶. В УСРР роботою з ліквідації неписьменності з травня 1921 року займалась Всеукраїнська надзвичайна комісія з ліквідації неписьменності (ВУНКЛН) при НКО УСРР⁶⁷.

Варто зазначити, що мова кампанії обиралась не випадково. Згідно з інструкцією 1920 року про організацію курсів з ліквідації неписьменності в РСФСР, національні меншини повинні були навчатися їхньою рідною мовою⁶⁸, тобто євреї повинні були навчатися їдишем. Завдяки радянським партійним директивам та існуванню сталої традиції сприймати саме їдиш, а не іврит, народною мовою, єврейські активісти бачили в розвитку їдишської

⁶⁵ Декрет СНК о ликвидации безграмотности среди населения РСФСР. Государственный архив Российской Федерации. Ф. Р-130. Оп. 2. Д. 1. Л. 38-40

⁶⁶ Shternshis Anna (2002). From the eradication of illiteracy to workers' correspondents: Yiddish-language mass movements in Soviet Union, *East European Jewish Affairs*, 32:1. P.120

⁶⁷ Бондарчук П. М. Всеукраїнська надзвичайна комісія по боротьбі з неписьменністю (ВУНКЛН) // *Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол. В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2003*

⁶⁸ Постановление Народного комиссариата просвещения о ликвидации безграмотности (Инструкция) / *Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1920 г. Управление Совнаркома СССР. М., 1943. С.177-178. №118*

культури друку базис нової радянської секулярної єврейської полісистеми⁶⁹. Крім того, програма ліквідації неписьменності була одним із методів трансляції більшовицьких цілей і цінностей. Тому вона була орієнтована на, по-перше, власне ліквідацію неписьменності, та, по-друге, на формування нових читацьких звичок. Вона — в ідеалі — мала не просто навчити читати, але і навчити розуміти пропагандистські тези на рівні достатньому для засвоєння та подальшої ретрансляції; люди повинні були привчитися довіряти більшовицькій публіцистиці.

Проте між директивами та реальністю виникали певні розбіжності. Якщо російською мовою більшість населення була неосвіченою (49% освіченого російського населення в середині 1920-х)⁷⁰, то завдяки єврейській традиційній повазі перед освітою та наукою 89% єврейського населення в середині 1920-х років були грамотними їдишем та 85% євреїв були освіченими російською⁷¹. Крім того, їдиш сприймався часто сприймався самими євреями, по-перше, як «жаргон», а не повноцінна мова, підходяща для публіцистичних чи навчальних цілей; і по-друге, як мова, яка не допомагає інтеграції в радянське суспільство, інтеграційною мовою якого була російська⁷². Тому закріплення їдишу потребувало стимулу «зверху», і цим стимулом стало розгортання з 1923 року політики «коренізації», яка у випадку з єврейським населенням стала не «євреїзацією», а «їдишизацією».

Створення та вбудовування єврейської їдишомовної періодики в загально-радянську систему преси прекрасно вписувалося в загальний агітаційно-пропагандистський напрямок роботи ЦК ВКП(б) та всіх її філіалів. Проте варто зазначити, що, незважаючи на загальність єврейської

⁶⁹ David Shneer, "A Revolution in the Making: Yiddish and the Creating of Soviet Jewish Culture" (Ph.D. diss., University of California, Berkeley, 2001). P.23

⁷⁰ Shternshis Anna. Ibid. P.120

⁷¹ Shternshis Anna. Soviet and Kosher. Jewish Popular Culture in the Soviet Union, 1923-1939. P. 47

⁷² Shternshis Anna. Ibid. P.121

періодики, виключно жіночої більшовицької преси не було. Тому загальнополітична єврейська періодика повинна була включати і жіночу повістку, яка складалась з декількох достатньо конкретних сфер — соціально-політичної, економічної (під якою найчастіше розуміли виробничу пропаганду) та, умовно, приватної (під якою ми розглядатимемо релігійне життя).

3.1. Виробнича пропаганда.

Як вже було зазначено, марксистське розуміння рівноправності було побудоване на концепції «праці, що звільнює» — продуктивної суспільної праці. Емансипація жінки може бути можливою тільки тоді, коли вона вийде з зони непродуктивної домашньої роботи та до великого виробництва⁷³. А ось турботу про домашній побут, в ідеалі, повинна взяти на себе держава, таким чином знижуючи навантаження на членів родини (в основному на жінку) та звільнюючи їхні творчі продуктивні сили.

Проте для більшовиків залучення жінок до продуктивної праці було не просто питанням «звільнення» жінки та встановлення рівноправності. Це було питання виключно практичне — в результаті трьох воєн (Першої світової, Громадянської та більшовицько-української) економіка виявилася практично знищеною, чоловічих трудових ресурсів для перетворення Радянського Союзу зі збиткового підприємства на прибуткове не вистачало — між 1917 та 1920-м роками індустрія втратила близько 30 відсотків своєї робочої сили та 40 відсотків своїх робітників⁷⁴. І таким новим трудовим ресурсом розглядалися жінки.

Залучення жінок до виробничої праці проводилося декількома способами. Першим було введення трудової повинності⁷⁵ — в Радянському

⁷³ Attwood Lynne. *Creating the New Soviet Woman: Women's Magazines as Engineers of Female Identity, 1922–53*. P.33

⁷⁴ Goldman Wendy. (2002). *Women at the Gates: Gender and Industry in Stalin's Russia*. P.9

⁷⁵ Конституція РСФСР 1919, ст. 18; Конституція УСРР 1919 ст.28.

Союзи жінки мали працювати так само, як і чоловіки. Другим — прийняття декретів з охорони жіночої праці. Так вводився 8-мигодинний робочий день, встановлювалась декретна відпустка, декларувалася рівна оплата праці для чоловіків та жінок⁷⁶. Третім — створення привабливої «картинки» робітничого життя. І саме цим займалась як не-єврейська, так і єврейська періодика.

Глобальне жіноче безробіття на початку 1920-х, викликане в тому числі і поверненням чоловіків як більш кваліфікованих робітників⁷⁷, описувалося в пресі як тимчасове явище. До моменту, коли економіка знов стабілізується, жінкам пропонувалось почекати, займаючись в цей час самоосвітою та підвищенням кваліфікації, наприклад, беручи участь в різноманітних професійних курсах та клубах при фабриках, зареєструвавшись на місцевій біржі праці та організовуючи артлі разом із іншими жінками.

На роботу влаштовували офіційні організації, але вибір вони пропонували небагатий, особливо для жінок, які в середньому мали нижчий рівень кваліфікації. Це були або роботи, які посилались на традиційно жіночу сферу зайнятості, такі як виховання дітей, харчування чи ткацька промисловість⁷⁸. Або, з другої половини 1920-х років, роботи у важкій промисловості та «чоловічих» сферах зайнятості. Наприклад, металургії, слюсарній, вантажній та будівельній справі та інших. Проте саме «чоловічі» спеціальності вважалися найбільш потрібними та найбільш престижними, а отже долучення саме до них було шляхом до кар'єрного зростання та фінансового благополуччя. Зображення успішних жінок на «чоловічих» роботах стало важливим аспектом діяльності радянської преси⁷⁹.

⁷⁶ Минаева О.Д. Формирование и развитие системы периодических изданий для советских женщин в 1917-1941гг. Стр. 225

⁷⁷ Goldman W. Ibid. P.11

⁷⁸ Attwood L. Ibid. Pp.32-33

⁷⁹ Может ли быть женщина слесарем // Работница. 1926. № 11. С. 17

Проте важливо відмітити, що виробнича презентація жінок замовчувала негативні аспекти, з якими жінки стикалися на робочих місцях, адже завданням публіцистики було залучити жінок до виробництва, а не відлякнати їх. Але в реальних виробничих відносинах жінки зіштовхувалися з відкритою гендерною дискримінацією. Олександра Артюхіна, одна з очільниць жінвідділу ЦК ВКП(б) та редколегії журналу «Работница», писала про «хамське, знущальне відношення до жінки, недовіру до жіночих сил, намагання витіснити жінку з виробництва як більш дорогу робочу силу»⁸⁰. До виробничої конкуренції додавався і сексуальний аспект — чоловіки розглядали жінок не як «товаришів» та «сестер-пролетарок», а як сексуальний об'єкт для домагань та образ, спрямованих на те, щоб витіснити жінок з робочого «чоловічого» простору; присутність жінок сприймалась чоловіками як сексуальний виклик, порушення загальноприйнятих морально-етичних норм, що дозволяло чоловікам вести себе неприйнятно⁸¹. Кар'єрне зростання жінки, як, наприклад, в публікації єврейською щоденної газети «Oktyabr» («Жовтень»),⁸² пов'язувалося з її сексуальними зв'язками з чоловіками, що стояли вище за неї по кар'єрній драбині. Такі пасажі демонстрували, з одного боку, ставлення до жінок як до неповноцінних учасниць трудових та соціальних відносин, чий статус може бути поліпшений виключно завдяки їхнім начальникам, які, звичайно, були чоловіками; і з іншого — страхом перед успішною сучасною жінкою, яка, в очах чоловіків, ставала загрозою для традиційних гендерних ролей та норм. Серед єврейських чоловіків тривожність щодо зміни гендерних ролей була вищою, ніж серед українських, білоруських чи російських, що можна пояснити тим, що єврейські жінки були краще підготовлені до

⁸⁰ Артюхіна А. В. Десять лет // Путь нашего роста. К десятилетию первого Всесоюзного съезда работниц и крестьянок. С. 11

⁸¹ Goldman W. Ibid. P.227-228

⁸² A beyzer tsung // Oktyabr, 1929, №. 169. С. 4

емансипаційного процесу в усіх його аспектах завдяки їхньому вищому рівню освіченості. Достатньо велика частка євреїв була освіченою як їдишем, так і російською мовами; євреї мали в середньому вищий рівень урбанізованості, ніж не-єврейські, що загалом стимулювало до економічної та політичної активності; крім того, велика кількість єврейських жінок покладалась на Бунд як трамплін для акультурації та модернізації, який до стабілізації радянської влади відігравав важливу роль в цих процесах⁸³. Так, наприклад, відома більшовицька активістка, членкиня Євсекції Естер Фрумкіна до більшовицької кар'єри була бундисткою та стояла на позиціях реформування єврейської освіти⁸⁴ та залучення до освіти (особливо політичної) жінок⁸⁵.

3.2. Політична агітація

Жінки відчували подвійність ставлення до себе не тільки в економічній сфері життя, але і в політичній. З одного боку, жінки отримали ті самі політичні права, що і чоловіки, і їх агітували користуватися цими правами — залучатися до діяльності жіночих відділів, відділів компартій на місцях роботи та ставати делегатками. А з іншого — жіноча політична діяльність, як і економічна, розглядалась як маргінальна та загрозна для становища чоловіків в суспільстві та політичному (та й економічному також) просторі.

Радянська політична система 1920-х років, в рамках стимуляції жінок до участі в політичному житті суспільства, створила нову політичну категорію для жінок, зацікавлених в такій участі. Такою категорією стали делегатки — жінки, обрані іншими жінками. Їхнім завданням була координація пропаганди за дорученням Жінвідділів на виробництві, де делегатки працювали. Діяльність делегаток не обмежувалась агітацією та

⁸³ Bemporad Elissa. *Becoming Soviet Jews: The Bolshevik Experiment in Minsk*. P. 154-155

⁸⁴ E-R. *Tzu der frage vegen der Judisher Folkshul*, Vilna, 1910.

⁸⁵ Esther [Frumkina]. *Vi azoi mir hobn amol gelernt marksizm // Liebknekhts dor*, 1923, №. 1

пропагандою, їхня робота носила і організаційний характер⁸⁶. Вони регулярно збиралися та обговорювали практичні питання повсякденного жіночого життя: охорону здоров'я, релігійні та національні питання, шлюбне законодавство, боротьбу з проституцією та жіночим безробіттям, опіку над дітьми та їхнього виховання, розвиток їдишомовних шкіл, організація політичних кружків та курсів ліквідації неписьменності. Крім того в зону відповідальності делегаток потрапляв моніторинг соціальних умов, в яких знаходилися інші жінки, та обговорення жіночих питань в політичних брошурах та стінгазетах⁸⁷. Як можна побачити, діяльність делегаток стосувалась традиційно «жіночої» сфери — опіки над жінками та дітьми. Робота в цій сфері зазвичай невидима, але надзвичайно важлива в перспективі, бо саме вона забезпечувала і продовжує забезпечувати стабільне функціонування державного організму.

Поява інституту делегаток дозволило сформувати на єврейській вулиці, на яку більшовики принесли революцію, цілий прошарок політично освічених жінок, здатних як організовувати агітаційно-пропагандистську роботу, так і опікуватися практичними питаннями боротьби з дискримінацією. Для таких єврейських жінок делегатська картка ставала першим етапом в піднятті по кар'єрній та соціальній драбині, але таке сходження, хоч і підтримувалося у пресі завдяки підтримці жінвідділів, але не було простим. Як у випадку економічної емансипації, політична емансипація також зіштовхувалась з опором чоловіків, які — знов — розглядали жінок як конкуренток у боротьбі за владу.

Ілюструючи занепокоєння, яке відчували чоловіки щодо жіночої політичної емансипації, дослідниця єврейської історії Еліса Бемпорад посилається історію Керштейна, єврея, який дізнався, що його дружина стала

⁸⁶ Sonya Kurliander. Arum di delegatkes-farzamlungen. Froyen interesirn zikh mit yuridisher fragn / Der Stern, 1926, №1(190). P.3

⁸⁷ Bemporad Elissa. Ibid. P.150

делегаткою, вирішив, що тепер вона зраджуватиме йому з іншими чоловіками, та покинув її, поставивши умову — він повернеться, тільки якщо жінка залишить свою політичну діяльність⁸⁸. Проте, звичайно, варто зазначити, що така ситуація була характерною не лише для єврейського суспільства. Навіть перспектива зміни традиційної ієрархії — про реальні масові зміни в 1920-х роках говорити складно — викликала спротив. Цей аспект відображений і в загально-жіночій пресі — журналах «Работница» та «Крестьянка». В них зображується гнів чоловіків, які «не хочуть поступитися своєю владою над жінкою»⁸⁹ та яким «не подобається, коли жіноча влада бере верх»⁹⁰. І це «владне» протистояння приводило навіть до жіночих смертей⁹¹.

Чоловіки, партійні та непартійні, євреї та не-євреї, відносилися до емансипації жінок загалом з недовірою та скептицизмом. Вони традиційно намагалися виключити жінок з публічного простору, присвоюючи собі результати жіночого активізму. Так, наприклад, Шмуель Агурський, член Євсекції ВКП(б), в 1926 році виступав на зустрічі єврейських жінок в Мінську. Він похвалив роботу жінвідділу та завершив свій виступ словами: «Бачите, як багато зробили для вас комуністи [чоловіки] — ми навіть створили орган спеціально для жінок»⁹².

Жіночий активізм повинен був (в ідеальній марксистській моделі) привести до зміни гендерних ролей не тільки в суспільстві, але і в родині. Але теоретичні викладки наштовхнулися на реальні умови, в яких зміна

⁸⁸ Vemporad Elissa. Ibid. P. 157

⁸⁹ Мусмена. Что делать? // Крестьянка. 1927. №13. С. 13 Цит. За Минаева стр. 327

⁹⁰ Е-ва А. Красный Октябрь // Работница. 1927. № 34. С. 7. Цит. За Минаева стр. 327

⁹¹ Погибла в борьбе за новую жизнь // Крестьянка. 1925. № 10. С. 10; Н. Арк. Убийство кустарки-общественницы // Крестьянка. 1928. № 12. С. 11; Соколова О. Кто такая тов. Уткина и за что ее убили // Крестьянка. 1925. № 5. С. 22.

⁹² Цит. за Gitelman Zvi, Jewish Nationality and Soviet Politics: The Jewish Sections of the CPSU. P.135

гендерного балансу відбувалась і продовжує відбуватися з великими складнощами. Заклики до жіночої само-емансипації, відходу від виключно пасивних ролей та до звільнення від «кухонного рабства»⁹³, до перерозподілу домашніх обов'язків та батьківських ролей⁹⁴ серед більшості чоловіків не знаходили позитивного відгуку. Для них важливішими були традиційний розподіл ролей — чоловік в публічному просторі, жінка — в приватному, а у випадку з робітницями ще й під подвійним навантаженням дому та роботи. Це було, по-перше, просто зручно — набагато простіше триматися за старий порядок, аніж намагатися реконструювати публічну та приватну сфери так, щоб вони були комфортними і для чоловіка, і для жінки. По-друге, такий розподіл гендерних ролей в родині посилався на традиційний єврейський життєвий уклад — чоловік в єшиві отримував суспільно-важливі релігійні знання, а жінка в цей час пекла та продавала халу та вино, часто стаючи годівницею родини. Але, звичайно, читання рабіністичних текстів заслуговувало на більшу повагу, ніж утримання родини⁹⁵. Бачення жінки як годівниці та здобичниці, але при тому в залежному від чоловіка становищі, значно ускладнювало для єврейських чоловіків прийняття нової реальності, в якій годівниці та здобичниці цю залежність могли втратити.

3.3. Антирелігійна пропаганда

Єврейська преса в руслі більшовицької пропаганди створювала ідеальний образ універсальної радянської жінки — політично підкованої та освіченої робітниці у місті або селі, здатною не тільки приймати пропагандистські повідомлення влади, але і ретранслювати їх. Вони мають організаційні та вчительські навички, здатні брати участь в політичному, економічному та соціальному житті суспільства. Вони вийшли з приватної сфери існування та, завдяки наданим більшовиками правам, увійшли в

⁹³ Kuntsevitskaia. Tsu undzere froyen // Di royte nodl, липень 1924, № 1

⁹⁴ V. Rokhkind. A bisl vegn dem lebn fun der arbeters froy // Di royte nodl, січень 1925, № 7

⁹⁵ Bemporad. Ibid. P. 157

публічну. Завдяки цьому вони рівноправні учасниці будь-яких відносин, міжстатевих в тому числі.

Цей образ був в першу чергу світським, тому для повного його формування в радянській пресі використовувалась і антирелігійна пропаганда, що розгорнулася одразу після стабілізації більшовицького режиму в Радянському Союзі. Першим ділом, більшовики закріпили право на антирелігійну пропаганду в конституції⁹⁶, що дозволило їм проводити масовану антирелігійну кампанію, спираючись на букву закону. Формально конституція визнавала за всіма громадянами свободу релігійної та антирелігійної пропаганди, проте фактично існувало тільки одне право — на антирелігійність.

Наступним кроком стало створення системи періодичних видань, які мали б сприяти атеїзації населення. В 1919 році заснували перше антирелігійне видання — російський журнал «Революція та церква», в якому публікувалися офіційні матеріали та статті ідеологів антирелігійної пропаганди, повідомлення про нові антирелігійні видання та роботу на місцях. З 1922 року почали публікувати щомісячник «Наука та релігія», газети «Атеїст» та «Безбожник». «Безбожник» пізніше став друкованим органом Союзу Безвірників. В Києві видавали журнал «Безвірник» (1923-1924), а з 1925 року «безбожницьку» естафету перейняв журнал «Безвірник» в Харкові⁹⁷. В 1931 році почав виходити спеціалізований антирелігійний журнал «Der Arkoyses» («Безвірник»), одне з видань Центральної ради Союзу войовничих безвірників СРСР. Його метою було спростити формулювання і зміст антирелігійних партійних директив та лозунгів до

⁹⁶ Конституція РСФСР 1925. Ст. 4 / Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства РСФСР, 1925, №30. С.218

⁹⁷ Радянська преса та література 1920-30-х рр. як інструмент впливу на релігійну свідомість євреїв України / О. В. Вітринська // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХП». – 2014. - № 25 (1068). С. 4

рівня «звичайного» читача, щоб охопити якнайбільшу аудиторію та стимулювати її до «безвірництва»⁹⁸. Проте до появи “Der Arikoynes” ведення антирелігійної пропаганди покладалося на загальнополітичні газети та журнали.

Центральною комуністичною газетою їдишем була «Der Emes» («Правда»), друкований орган Євсекції ЦК ВКП(б). Вона друкувалась в Москві, а потім поширювалась по території всього СРСР. В УСРР існували свої локальні єврейські видання, які були не настільки поширеними, але їх було багато. Це і київський «Komunistisher fon» («Комуністичний прапор»), і харківські «Der Shtern» («Зоря»), «Der yiddisher royer» («Єврейський селянин»), «Di yunge gvardiye» («Молода гвардія») та інші. Вони були друкованими органами різних організацій, але проходили через Євсекції та транслювати наративи, визначені партією. Варто зазначити, що Євсекція займалась антирелігійною кампанією взагалі, а не тільки антирелігійною пропагандою на сторінках своїх видань. Ця кампанія включала три напрямки: агітацію та пропаганду; прикриття своєї діяльності фейковими «вимогами трудящих мас» та грубу силу.⁹⁹

Найширше анти-юдейська кампанія Євсекції розгорнулась в 1921-1923 роках. І єврейська преса була змушена мобілізуватися на війну з релігією, не гребуючи жодними методами ведення боротьби. В газетах почали з’являтися як шокуючі історії про рабинів, що мали сексуальні девіації, про рабинів-спокусників молодих дівчат тощо, так і напів-наукові твори, в яких автори намагалися пояснити походження релігії, традицій чи свят з раціональних позицій¹⁰⁰. Наприклад, публікації Гілея Лур’є, присвячені єврейським релігійним святам: Йом Кіппуру¹⁰¹, Песаху¹⁰², Шабесу¹⁰³, Сімхес Тойре¹⁰⁴.

⁹⁸ Там само. С.5

⁹⁹ Gitelman. Ibid. P.298

¹⁰⁰ Ibid. P.300

¹⁰¹ Hillel Lurye. Yom Kippur, Kharkiv, 1923.

Ще одним цікавим напрямком в антирелігійній публіцистиці було фактичне створення нових не-релігійних свят замість існуючих релігійних. Це було універсальним радянським підходом. Якщо євреям та єврейкам замість Песаху пропонували святкувати «Червоний Песах»¹⁰⁵, то християнам та християнкам пропонувалось замість хрестин проводити жовтнини (рос. октябрины).¹⁰⁶ В інтерпретації антирелігійників релігійні свята ставали політичними. Так, Песах перетворювався зі свята, присвяченого звільненню євреїв з єгипетського рабства за допомогою Бога та за його волі, на свято звільнення єврейства від капіталістичного рабства; замість «стогонів за євреями в Єгипті та божими чудесами» пропонувалося говорити «про реальні страждання пролетаріату за селян в їхньому супротиві проти експлуататорів та про їхню героїчну боротьбу»¹⁰⁷. Фактично євреям та єврейкам пропонувалося або повністю відмовитися від власної «єврейськості» на користь штучної радянської ідентичності (яку ще потрібно було сконструювати, спираючись на марксистські ідеали та їдиш), або обрати шлях «єврей/ка вдома, звичайна людина на вулиці». Євреї та єврейки, як свідчить Анна Штеншис в своїй розвідці «Soviet and Kosher: Jewish Popular Culture in the Soviet Union, 1923-1939» обрали шлях подвійної ідентичності, вони залишалися євреями при тому, що були радянськими громадянами¹⁰⁸.

В процесі перетворення юдеїв та юдейок на радянських євреїв та єврейок преса не губила з поля зору жінок. По-перше, жінок традиційно

¹⁰² Hillel Lurye. Peisakh. Kharkiv, 1924.

¹⁰³ Hillel Lurye. Shabes. Odesa, 1922.

¹⁰⁴ Hilel Lurye. Toyre. Kharkiv, 1922.

¹⁰⁵ Gitelman. Ibid. P.302

¹⁰⁶ Минаева О.В. С.327.

¹⁰⁷ Moyshe Altshuler. Hagode far gloybers un apikorsim. Moscow, 1923). Cit. op. Shternshis p.30

¹⁰⁸ Sternshis A. Ibid. P.36-43

вважали більш «темними», більш відсталими, ніж чоловіки¹⁰⁹, а отже більш схильними до найбільшої загрози для успіху більшовицького експерименту — до релігійних традицій. Їдишомовна антирелігійна пропаганда стосувалась в основному святкування єврейських свят та дотримання харчових обмежень (кошерне та некошерне).

По-друге, жінок розглядали через призму їхньої материнської функції виховательки наступних поколінь радянських євреїв. При розгляді з такого ракурсу єврейські жінки стають мало не найбільш важливою категорією єврейського населення, лояльність якої необхідна для виживання режиму. Проте знов проявлялась двозначність ставлення до жінок — з одного боку, жінка як борчиня за революцію на єврейській вулиці, а з іншого — жінка як скритий контрреволюційний елемент. В якості ілюстрації можна навести публікацію Хені Слобідської про Лейке та її чоловіка Янкеля. Янкель повертається з Громадянської війни більшовиком, заохочує Лейке брати участь в діяльності жінвідділу та відправляє їхнього сина Хаймке до радянської школи, а не хедеру. Матір Лейке, будучи релігійною жінкою, попереджає, що бог розгнівається, якщо Хаймке не відвідуватиме хедер. На що Хаймке відповідає, що він вистрілить богові в голову з гвинтівки, яку батько привіз йому з війни¹¹⁰. Або публікацію в газеті «Der Veker», автор якої звинувачує жінку комуніста, який таємно святкував Песах, у відсталості тому, що вона вважала, що релігійний шлюб, седери та кідущі зможуть укріпити сімейні зв'язки між неї, її чоловіком та її дітьми¹¹¹.

Таким чином, можна побачити, що єврейська преса, як і загально-радянська, була спрямована на формування нових життєвих сценаріїв для

¹⁰⁹ Shepherd Naomi. A Price Below Rubies Jewish Women as Rebels and Radicals. P.168

¹¹⁰ Henye Slobodskaja, “Der ershter trot,” Akhter mart: zamlbukh, edited by Y. Rubentchik (Minsk, 1926), 61–71. Cit. op. Bemporad, Becoming Soviet Jews: The Bolshevik Experiment in Minsk. P.158

¹¹¹ Osherovich. Der veker, April 8, 1923. Cit. op. Gitelman Zvi, Jewish Nationality and Soviet Politics: The Jewish Sections of the CPSU. P.303

нової єврейської жінки. Ці сценарії пропонувалося реалізовувати в публічній та приватній площинах. В публічній площині єврейська жінка виступала в ролі успішної робітниці, такої, що здатна оволодіти будь-якою професією та має доступ до цих професій. І в ролі політичної активістки-делегатки, діяльність якої в першу чергу проявлялась в участі в більшовицьких представницьких політичних органах та інституціях. Делегатки опікувалися теоретичними, так і практичними питаннями повсякденного жіночого життя: охороною здоров'я, вихованням та опікою над дітьми, освітою дорослих та дітей, політичною просвітою. Робітниці-активістки мали організаційні навички та можливість і бажання боротися з дискримінацією. В приватній площині преса пропонувала світську модель формування ідентичності — «відстала» єврейська жінка через антирелігійну просвіту відмовляється від релігійних та культурних обмежень відкриває для себе нові можливості: світської освіти, працевлаштування поза домом, рівноправності, участі в суспільному житті, фінансової незалежності та мобільності.

Проте теорія, як і зазвичай, зіштовхнулася із реальністю: політична і економічна площини в реальності були обмеженими, традиційний уклад був сильнішим за формальний державний тиск; проголошення рівноправності ще не означало рівноправності на ділі; ставлення до жінок залишалося зверхнім не тільки на «низовому» рівні, але і на державному; гендерні ролі в переважній більшості залишилися традиційними.

ВИСНОВКИ

Прийшовши до влади, більшовики поставили перед собою амбіційне завдання — зконструювати «нову людину», яка відповідала б більшовицьким цілям, завданням та ідеалам. Головним ідеалом, звичайно, була лояльність до комуністичної партії та більшовицької ідеології, яка в 1920-х роках тільки формувалась і носила революційно-деструктивний характер.

«Нова людина» була людиною в першу чергу універсальною, без явних національних чи етнічних відмінностей. Для творення такої людини потрібно було сформувати спеціальний лабораторний простір, яким стала територія всього Радянського Союзу. Крім того, потрібно було розробити та імплементувати систему способів та методів формування узагальненого образу «нової радянської людини» в двох іпостасях — жіночій та чоловічій.

Основним способом формування жіночої іпостасі стала трансляція більшовицьких гендерних уявлень, базованих на ідеях центральних більшовичок — Олександри Коллонтай, Надії Крупської та інших. Реалізація цих ідей була можлива тільки в стерильному медіапросторі, де не було б жодного фактору, який би зміг відволікти радянську людину від засвоєння соціалістичних цінностей. Тож в 1920-х роках Комуністична партія монополізувала та вичистила інформаційний простір і почала вибудовувати централізовану систему пропаганди та масованого впливу на свідомість радянських громадян та громадянок задля формування нових патернів поведінки. Пресі в цьому процесі формування відводилась центральна роль — провідника агітаційно-пропагандистських матеріалів.

Причому важливо відмітити, що вся радянська преса формувалася за партійними вказівками, проходила декілька кіл цензури, а тому трансливала однакові цінності будь-якою мовою. Єврейська періодика виключенням не стала.

Єврейська періодика, так само як і не єврейська, потрапляла в систему загальних методів поширення нових моделей поведінки: створення медійного вакууму та окупацію медійного простору; ліквідацію неписьменності та

формування стрункої агітаційно-пропагандистської машини, яка складалась із цензури та прицільного агітпропу. Його прицільність проявлялась в створенні та діяльності Єврейської секції та Відділу по роботі з робітницями та селянками (Жінвідділу). Ці організації займалися приблизно однаковою роботою — організовували розгалужену мережу пропаганди серед конкретних груп населення.

Система трансляції більшовицьких уявлень про «нову жінку» базувалися на теоретичних напрацюваннях більшовичок, таких як Олександра Коллонтай, Надія Крупська, Інеса Арманд та інші. Ці теорії в свою чергу спирались на маркс-енгельсівське уявлення звільнення жінки через працю та бебелівську емансипацію через політичну активність. Більшовицька ідеальна «радянська жінка» була універсальною формулою — фінансово незалежна, залучена до суспільної праці та політичної діяльності активістка; вона рівноправна партнерка в партнерському шлюбі, вільному від експлуатації; вона звільнена від одноосібного материнства, тому що материнство перетворюється на батьківство, де роль «батьків» на фінальному етапі відіграватиме держава.

Єврейські секції, які курували єврейські періодичні видання, намагались ввести цю формулу і у власні публікації. Єврейська преса пропонувала жінкам реалізовуватися в публічній та приватній площинах. Єврейських жінок закликали вирватися з «кухонного рабства» непродуктивної домашньої праці та долучатися до продуктивної суспільної праці, замовчуючи факт, що залучення це достатньо болісне. Часто воно призводило до сімейних конфліктів на ґрунті зміни гендерних моделей. Крім суспільної праці єврейська періодика пропонувала жінкам політичний активізм та участь в більшовицьких інституціях — у локальних комуністичних організаціях на виробництвах, у Жінвідділах чи в осередках Євсекцій, пом'якшуючи факт, що активна участь жінок і в політиці часто зустрічала протести чоловіків та навіть держави. Жінки традиційно маргіналізувалися у публічному просторі, їх вважали недостатньо

розвинутими, недостатньо кваліфікованими, недостатньо освіченими. Такими, що потребували провду більш просунутих ідеологів марксизму, як правило, чоловіків. Що в принципі нівелювало досвід багатьох єврейських жінок, які вже мали досвід політичної активності.

В приватній площині преса пропонувала світську модель формування ідентичності — єврейських жінок, особливо неурбанізованих (не-єврейських, в принципі, також), за замовченням маркували «відсталими», «темними», тобто такими, що потребують просвіти. Завдяки антирелігійній пропаганді вона розкриває очі та розуміє, що релігійні традиції побудовані на обмеженнях та експлуатації. Тим самим вона відмовляється від релігійних та культурних обмежень та відкриває для себе нові можливості. І це, знов-таки, ідеальна модель, яка мала з реальністю небагато спільного. Єврейські жінки та чоловіки, незважаючи на антирелігійну кампанію, просто спробували вивести єврейське-юдейське в сферу домашнього, залишивши в сфері публічного єврейське-радянське.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Джерела

- 1.1. A beyzer tsung // Oktyabr, 1929, №. 169.
- 1.2. E-R. Tzu der frage vegen der Judisher Folkshul, Vilna, 1910.
- 1.3. Esther [Frumkina]. Vi azoi mir hobn amol gelernt marksizm // Liebknekhts dor, 1923, №. 1
- 1.4. Kuntsevitskaia. Tsu undzere froyen // Di royte nodl, липень 1924, № 1
- 1.5. Kurliander Sonya. Arum di delegatkes-farzamlungen. Froyen interesirn zikh mit yuridisher fragn / Der Stern, 1926, №1(190).
- 1.6. Rokhkind V. A bisl vegn dem lebn fun der arbeters froy // Di royte nodl, січень 1925, № 7
- 1.7. Арманд И. Задачи работниц в Советской России // Коммунистическая партия и организация работниц. Сборник статей, резолюций и инструкций. - М., 1919.
- 1.8. Арманд И. Ф. Статьи, речи, письма. М.: Изд-во полит. лит., 1975
- 1.9. Арманд, Инесса Федоровна. Очередные задачи по работе среди женщин : (доклад на Всероссийском совещании организаторов отделов по работе среди женщин, 28 марта 1920 г. в Москве) / Ел. Блоница (Инесса) ; РСФСР. - М. : Гос. изд-во, 1920
- 1.10. Арманд, Инесса Федоровна. Работницы в Интернационале / Е. Блоница ; Рос. Социалистич. Федератив. Совет. Респ. - М., 1920;
- 1.11. Декрет СНК о ликвидации безграмотности среди населения РСФСР. Государственный архив Российской Федерации. Ф. Р-130. Оп. 2. Д. 1. Л. 38-40
- 1.12. Е-ва А. Красный Октябрь // Работница. 1927. № 34
- 1.13. Задачи и методы агит-пропагандистской работы среди трудящихся женщин: Тезисы к докладу // Бюллетень отдела ЦК РКП(б) по работе среди женщин. 1921. № 14. С. 19–26

- 1.14. Инструкция о ликвидации неграмотности среди национальных меньшинств на территории РСФСР, 27 марта 1920 // Культурное строительство в РСФСР 1917-1927 гг. Москва, 1983
- 1.15. Итоги и перспективы работы политпросветов. Политико-просветительская работа в условиях нэпа (итоги и перспективы). Под общ. редакцией Н. Ульяновой-Крупской,, «Красная новь», 1922
- 1.16. Коллонтай А. Женщина-работница в современном обществе // Айвазова С. Г. Русские женщины в лабиринте равноправия. (Очерки политической теории и истории. Документальные материалы). М., РИК Русанова, 1998
- 1.17. Коллонтай А. Как и для чего созван был Первый Всероссийский съезд работниц // Коммунистическая партия и организация работниц. Пособие для пропагандисток.
- 1.18. Коллонтай, А.М. Крест материнства / Марксистский феминизм. Коллекция текстов А. М. Коллонтай / Сост. и общ. ред. В. И. Успенская. Тверь: ФЕМИНИСТ ПРЕСС — РОССИЯ, 2003;
- 1.19. Коллонтай, А.М. Новая мораль и рабочий класс : I. Новая женщина. II. Любовь и новая мораль. III. Отношение между полами и классовая борьба / А. Коллонтай. - М. : ВЦИК Советов р., к. и к. депутатов, 1919;
- 1.20. Коллонтай, А.М. Семья и коммунистическое государство / А. Коллонтай ; Рос. ком. партия (большевиков). - М. ; Пг. : Коммунист, 1918;
- 1.21. Коллонтай, А.М. Социальные основы женского вопроса / А. Коллонтай. - СПб. : Изд. т-ва "Знание", 1909;
- 1.22. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и Пленумов ЦК (1898–1988). Т. 2. М., 1983
- 1.23. Крупская Н. К. Воспитание молодежи в ленинском духе. М.: Молодая гвардия, 1925;

- 1.24. Крупская Н. К. Воспитание подрастающего поколения в коммунистическом духе – важнейшая задача // Педагогические сочинения. Т. 2. М., 1958.
- 1.25. Крупская Н. К. Идеалы социалистического воспитания // Педагогические сочинения. Т. 2. М., 1958.
- 1.26. Крупская Н. К. О бытовых вопросах. М.-Л.: Гос. изд-во, 1930;
- 1.27. Крупская Н. Несколько слов о пролеткульте // Коммунистическое просвещение, №1, 1920;
- 1.28. Крупская Н. Очередной план работы Главполитпросвета (тезисы доклада на Всероссийском совещании политпросветов губернских и уездных отделов народного образования). М., Госиздат, 1920;
- 1.29. Крупская Н.К. К вопросу о социалистической школе / Крупская Н.К. Педагогические сочинения. Т. 2. М, 1958
- 1.30. Может ли быть женщина слесарем // Работница. 1926. № 11.
- 1.31. Мусмена. Что делать? // Крестьянка. 1927. №13
- 1.32. Н. Арк. Убивство кустарки-общественницы // Крестьянка. 1928. № 12
- 1.33. О работе среди женщин // Известия ЦК РКП(б). 1921. № 27. С. 23
- 1.34. Погибла в борьбе за новую жизнь // Крестьянка. 1925. № 10
- 1.35. Постановление Народного комиссариата просвещения о ликвидации безграмотности (Инструкция) / Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1920 г. Управление Совнаркома СССР. М., 1943.
- 1.36. Соколова О. Кто такая тов. Уткина и за что ее убили // Крестьянка. 1925. № 5
- 1.37. Сталь Л. Задачи женских журналов // Коммунистка. 1925. № 7.
- 1.38. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частой собственности и государства // Маркс К., Энгельс Ф. Полное собрание сочинений. - М., 1955.

2. Література

- 2.1. Alison Rowley (2005) *Spreading the Bolshevik Message? Soviet Regional Periodicals for Women, 1917–1941*, *Canadian Slavonic Papers*, 47:1-2, 111-126
- 2.2. Alpern Engel Barbara. *Marriage, Household, and Home in Modern Russia: From Peter the Great to Vladimir Putin (The Bloomsbury History of Modern Russia Series)*, 2021
- 2.3. Altshuler Mordechai. *Soviet Jewry on the Eve of the Holocaust: A Social and Demographic Profile*. Jerusalem, 1998.
- 2.4. Attwood Lynne. *Creating the New Soviet Woman: Women's Magazines as Engineers of Female Identity, 1922–53*. (Studies in Russian and East European History and Society.) New York: St. Martin's, in association with the Centre for Russian and East European Studies, University of Birmingham. 1999
- 2.5. Attwood Lynne. *The New Soviet Man and Woman: Sex-Role Socialization in the USSR..* Bloomington: Indiana University Press, 1990;
- 2.6. Bemporad Elissa. *Becoming Soviet Jews: The Bolshevik Experiment in Minsk* (Bloomington, IN, 2013);
- 2.7. Bemporad, E., Dynner, G. Introduction: Jewish Women in Modern Eastern and East Central Europe. *JEW HIST* 33, 1–6 (2020);
- 2.8. Estrai kh Gennady. *The Yiddish-language communist press / Avraham Harman, Frankel, J., & Diner, D. (2004). Dark times, dire decisions: Jews and Communism. Published for the Institute by Oxford University Press. P. 62-82*
- 2.9. Goldman, W. (2002). *Women at the Gates: Gender and Industry in Stalin's Russia*. Cambridge: Cambridge University Press
- 2.10. Maggie McAndrew (1985) *Women`s Magazines in the Soviet Union*, in Barbara Holland, ed., *Soviet Sisterhood* (Bloomington: Indiana University Press), 78-115;
- 2.11. Naomi Shepherd. *A Price Below Rubies Jewish Women as Rebels and Radicals*. Cambridge: Harvard University Press, 1993;

- 2.12. Richard Stites, *Women's Liberation Movement in Russia. Feminism, Nihilism, and Bolshevism, 1860-1930*, Princeton, Princeton University Press, 1978
- 2.13. Shneer, David. (2017). *The History of 'The Truth': Soviet Jewish Activists and the Moscow Yiddish Daily Newspaper*.
- 2.14. Shternshis Anna. *From the eradication of illiteracy to workers' correspondents: Yiddish-language mass movements in Soviet Union*, *East European Jewish Affairs*, 2002, 32:1, 120-137
- 2.15. Shternshis Anna. *Soviet and Kosher. Jewish Popular Culture in the Soviet Union, 1923-1939*. Indiana University Press, 2006
- 2.16. Wood Elizabeth A. *The Baba and the Comrade: Gender and Politics in Revolutionary Russia*, 1997;
- 2.17. Yalen, D. *The Toiling Froy and the Speculating Yidene: Discourses of Female Productivization in the Soviet Shtetl*. *JEW HIST* 33, 187–214 (2020)
- 2.18. Zvi Gitelman, *Jewish Nationality and Soviet Politics: The Jewish Sections of the CPSU*, Princeton, 1972
- 2.19. Алферова И. В. «Женский вопрос» в теории и практике большевизма (первое десятилетие советской власти. 1917–1927 гг.): Дис. ... д-ра ист. наук. СПб., 2011;
- 2.20. Багрова И.В. Женский труд: социально–экономические проблемы. – К., 1983; Машика Т.А. Социально–экономические особенности труда женщин при социализме. – К., 1981;
- 2.21. Барбукова В.И. Борьба Коммунистической партии за вовлечение женщин в социалистическое строительство в годы третьей пятилетки. Автореф... канд. ист.наук: Рост. гос. ун-т — Ростов-на-Дону, 1954;
- 2.22. Бебель А. *Женщина и социализм*. - М., 2011.
- 2.23. Бильшай В.Л. *Решение женского вопроса в СССР* / В. Бильшай. – Издание второе, переработанное и дополненное. – М.: Госполитиздат, 1959

- 2.24. Блюм А. В. Советская цензура в эпоху тотального террора: 1929–1953. СПб.: Академ. проект, 2000
- 2.25. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: жінки в громадському житті України, 1884—1939 / М. Д. Богачевська-Хом'як. — К. : Либідь, 1995
- 2.26. Богачевська-Хом'як М. Дума України — жіночого роду. «Воскресіння», Київ, 1993.
- 2.27. Боннер-Смеюха В. В. Отечественные женские журналы. Историко-типологическое исследование: Дис. ... канд. филол. наук. Ростов-на-Дону, 2001;
- 2.28. Бочкарёва А.С. Формирование агитационно-пропагандистских органов и учреждений в Советской России (1920-е годы). Культурная жизнь Юга России, №4, 2010. С.43-47
- 2.29. Гуцало Г.В. Економічне життя єврейського населення в період політики коренізації / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "Євреї в Україні: історія і сучасність": Збірник наукових праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009
- 2.30. Дашкова Т. Идеология в лицах. Формирование визуального канона в советских журналах 1920-х -- 1930-х годов // Культура и власть в условиях коммуникационной революции XX века. Под ред. К. Аймермайхера, Г.Бордюгова и И. Грабовского. Москва: АИРО-XX, 2002;
- 2.31. Єврейське національно-культурне відродження 1920-х – 1930-х рр. в УСРР у “прокрустовому ложі” більшовицької ідеології / Л. Гриневич // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. — 2004. — Вип. 12. — С. 225-233.;
- 2.32. Жукова А. Женская пресса как фактор социализации личности: Дис. ...канд. филол. наук. – СПб, 1999;

- 2.33. Земзюліна Н. І. Формування світогляду радянської жінки в 20—30-х рр. ХХ ст. (історіографія проблеми) / Н. І. Земзюліна // Вісник / Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. Сер. Історичні науки. — 2010. — Вип. 192. — С. 14—17;
- 2.34. Зорина Ц.В. Революционерки России: Воспоминания и очерки революционной деятельности российских большевичек. - М., 1983;
- 2.35. Каравашкова С. В. Публицистика А. М. Коллонтай, И. Ф. Арманд, Л. Н. Сталь, А. И. Ульяновой-Елизаровой в борьбе за укрепление международного рабочего движения. М.: Изд-во Моск. ун-та, 197;
- 2.36. Кобченко К. Емансипація по-радянськи: жінки в фізичній культурі та спорті в СРСР у 1920-1930 рр. / К. Кобченко // Українознавчий альманах. - 2010. - Вип. 4. - С. 104-112;
- 2.37. Козерод О.В. Гендерні аспекти історії українського єврейства:(на прикладі періоду 20-х років ХХ ст.). – Радуга, 2013;
- 2.38. Коллонтай А. Как и для чего созван был Первый Всероссийский съезд работниц // Коммунистическая партия и организация работниц. Пособие для пропагандисток.
- 2.39. Коломийцева Е. Ю. Формирование женского универсального журнала в отечественной журналистике XVIII–XX веков: история развития и типологические особенности: Дис. ... д-ра филол. наук. Армавир, 2008;
- 2.40. КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и Пленумов ЦК (1898–1988). Т. 2. М., 1983.
- 2.41. Крадецкая С.В. «Свобода создана не только мужскими руками»: феминистское движение и начало революции в России // Женщина в российском обществе. 2017. №2 (83). С. 45-54
- 2.42. Кузнецов И. В. История отечественной журналистики (1917–2000). М., 2002;

- 2.43. Кукушкин Ю., Чистяков О. Очерк истории Советской Конституции. - М., 1987.
- 2.44. Лабур О. В. Радянська історіографія про «Звільнення жінки» в Україні 20—30-х рр.: перетворення ідеї в догму / О. В. Лабур // Сторінки історії : зб. наук. пр. — К., 2009. — Вип. 28. — С. 121—129
- 2.45. Лабур. О. В. «Нова жінка»: унормовані образи жінки-супільниці і жінки-трудівниці в радянській літературі України 1920—1930-х років / О. В. Лабур // Краєзнавство. — 2010. — № 3. — С 205—213;
- 2.46. Ленін В.І. Повне зібрання творів. Т.42. – К., 1974;
- 2.47. Ленін В.І. Повне зібрання творів. Т.42. – К., 1974;
- 2.48. Литвинов С. А. Н. К. Крупская. Жизнь, деятельность, педагогические идеи. — Киев, 1970
- 2.49. Луцька С. Жіноча преса в УРСР // Сучасність. – 1974. – № 7/8.
- 2.50. Мазурова Я. С. Участие женщин в социалистической индустриализации страны // Опыт КПСС в решении женского вопроса. М., Мысль, 1981;
- 2.51. Маркова С. В. «Жіноче питання» як фактор розширення соціальної бази радянської влади (20—30-ті роки ХХ ст.) / С. В. Маркова // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. —2009. — Вип. 27;
- 2.52. Маркс К., Енгельс Ф. Твори. Т.36. – К., 1968.
- 2.53. Маркс К., Енгельс Ф. Твори. Т.21 – К., 1964;
- 2.54. Маркс К., Енгельс Ф. Твори. Т.4. – К., 1959.;
- 2.55. Минаева О.Д. Формирование и развитие системы периодических изданий для советских женщин в 1917-1941гг.: Дис. ... д-ра филологических наук. Москва, 2016.
- 2.56. Новикова Э. С., Языкова В. С., Янкова З. Л. Женщина. Труд. Семья (социологический очерк). М., Профиздат 1978;
- 2.57. Овсепян Р.П. История новейшей отечественной журналистики: февраль 1917 – начало ХХІ в. М., 2005

- 2.58. Олійник, Н. (2002). Жіноча преса в Україні: минуле та сучасність. Львів: Незалежний культурологічний часопис «Ї», 2003, 27;
- 2.59. Омеляненко О.В. Борьба Коммунистической партии Советского Союза за вовлечение женщин в социалистическую промышленность в годы первой пятилетки (на материалах Украины): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. – К., 1955;
- 2.60. Очерки истории русской советской журналистики (1917–1932 гг.) / Отв. ред. А. Г. Дементьев. М.: Наука, 1966
- 2.61. Радянська преса та література 1920-30-х рр. як інструмент впливу на релігійну свідомість євреїв України / О. В. Вітринська // Вісник НТУ «ХП». Серія: Актуальні проблеми історії України. – Харків: НТУ «ХП». – 2014. - № 25 (1068). – С. 3-14
- 2.62. Стефаненко Л. Жіноцтво України у довоєнний період //Жіночі студії в Україні: Жінка в історії та сьогодні. Монографія/ Під загальн. ред. Л. О. Смоляр. - Одеса, 1999.
- 2.63. Строкова И.Х. Борьба Коммунистической партии за вовлечение женщин-работниц в социалистическое строительство в период восстановления народного хозяйства: Автореф... Канд.ист.наук. — Моск. ордена Ленина гос. ун-т.: М., 1954;
- 2.64. Сушкова О.М. Періодичні видання для жінок в Україні: динаміка розвитку та концептуальні особливості: Навчальний посібник. Суми, 2009;
- 2.65. Цензура в Советском Союзе. 1917-1990. Документы / Сост. А. В. Блюм — М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004.
- 2.66. Чирков П.М. Решение женского вопроса в СССР. – М., 1978;
- 2.67. Чистяков С.С. Формирование новой еврейской школы в СССР и России (1890-1930-е гг.) Автореф. ... соиск-е канд. истор наук. Москва, 2011.

АНОТАЦІЯ
магістерської роботи

Тема: “Творення «нової радянської жінки» в єврейській періодиці УСРР 1920-х рр”

Автор: студентка 2-го р.н. освітнього ступеня – магістр, спеціальності 032 «Історія та археологія» освітньо-наукової програми «Історія (Юдаїка)»

Науковий керівник: Гірик С. І., к.і.н.

Захищена: " __ " червня 2022 р.

Короткий зміст роботи: Робота присвячена дослідженню процесу творення «нової радянської жінки» в радянській пресі 1920-х років, зокрема в єврейській. Образ політично та економічно активної, освіченої, залученої до суспільної праці та рівної в правах із чоловіком жінки базувався на теоретичних напрацюваннях більшовичок О. Коллонтай, Н. Крупської, Л. Сталь та інших і трансливався за допомогою радянської системи преси, контрольованою державою та інтегрованою з нею.